

הפסוק השמני בלשון המקרא המאוחרת ובלשון חז"ל

0. מבוא

מטרות מחקר זה הן: (א) לזהות את דגמי הפסוק השמני בלשון המקרא המאוחרת ובלשון חז"ל; (ב) להשוות את התוצאות העולות מבדיקת שני מצבי הלשון מבחינת סוגיה תחבירית זו. מאחר שהפ"ש הוא אחד התחומים הסבוכים ביותר בתחבירה של כל לשון שמית שהיא, לא ננסה לדון בכל שאלה ושאלה שדיון כוללני ומקיף עשוי להעלות, אלא נצטמצם במבחר שאלות ספציפיות.¹

הקורפוס שנבדק לצורך מחקר זה כולל:

א. החלקים הלא-סינופטיים מספר דברי הימים; ספרי עזרא ונחמיה, למעט נחמיה א, א-ז; ה; יא א-ב; יב, כז-יג, לא;²

1 לא יידונו משפטי קיום או אי-קיום (עם "יש" או "אין"), ולא משפטי שלילה בעלי "אין". על פסוק שמני בלשונות שמיות, ראה לאחרונה כהן, 1984; על היבטים כלליים, ראה שם, עמ' 1-57.

2 קטעים אלה מספר נחמיה ידועים בשם זיכרונות נחמיה.

כאן אני הולך בעקבות פולצין (עמ' 2). לדעת רוב חוקרי המקרא היום, החלקים הלא-סינופטיים של דברי הימים, ז"א אותם החלקים שאין כנגדם מקבילים בספרי שמואל ומלכים, וכן החלקים המוזכרים לעיל מספר נחמיה, לא חוברו או נערכו בידי אותו היסטוריון עלום השם (Chronicer) שלו מייחסים את שאר החלקים משני ספרי המקרא האלה. אין זה המקום לדיון בשאלה סבוכה זו השייכת לביקורת המקרא: כוונתנו לשאלה אם לבגד עיניו של בעל דברי הימים עמדו מקורות בכתב גם לחלקים הלא-סינופטיים, ואם אכן עמדו מקורות כאלה, מה היה טבעם, תאריכם וכו'. יש מקום לבדוק ביסודיות ולעמוד על אופיים של שפע שינויים לשוניים בין החלקים הסינופטיים לבין מקורותיהם, וכן לבדוק באיזה יחס עומדים אותם השינויים שבחלקים הסינופטיים כנגד לשון המגילות ולשון חז"ל.

עבודתו של קרופט (Kropat) לקויה בכך שבמקרים רבים היא כוויכת את הנתונים משני החלקים של ספר דברי הימים בכריכה אחת. לא זו אף זו: יריעתה אינה רחבה די הצורך, שכן המצב בלשון חז"ל לא הובא בחשבון כלל וכלל. כך לדוגמה קובע קרופט (עמ' 28), כי בהשוואה לעברית הקדומה, שם קיבוצי בנושא נוהג להתאים עם פועל ברבים. להוכחה מובאים מקומות מדברי הימים א עם מקבילותיהם בספר שמואל ב, אך לא נאמר אם לשון הרבים נוהגה לאורך כל החלקים הלא-סינופטיים אם לאו. מחדלים אלה שבגישתו של קרופט תוקנו עקרונית אצל פולצין (עמ' 40-42). מה שדרוש ורצוי הוא, אם כן, לבדוק תכונות נוספות – פוצין דן בשלוש-עשרה תכונות – לפי שיטתו וביתר יסודיות.

על השאלה אם היו שני מחברים עורכים או אחד לקומפלקט הספרותי הכולל עזרא-נחמיה ודברי הימים, ראה מאמרו של ד' טלשיר העומד להתפרסם ב-*Vetus Testamentum*. אני חב תודה לד"ר טלשיר על שהעמיד לרשותי את הגהות המאמר.

- ב. מגילת המקדש מקומראן;
 ג. משנה מסכתות ברכות ושבת לפי כ"י קאופמן;
 ד. מכילתא דרבי ישמעאל: שמונה הפרשיות הראשונות (עמ' 1-29 במהדורת האראוויטץ-רביץ);
 ה. מדרש ספרי דברים: עשרים ושמונה הפסקאות הראשונות (עמ' 1-44 במהדורת פינקלשטיין).

פ"ש מוגדר כאן כרצף של שני צירופים שמניים, או צ"ש וצירוף יחס המהווים מבע שלם, וכן גלגול המורחב על ידי תוספת מרכיב שלישי בדמות כינוי רומז "הוא" או "זה". בין שני המרכיבים העיקריים קיים יחס לוגי, שלפיו האחד מחווה משהו על חברו. לדידנו פ"ש שאחד ממרכיביו הוא בינוני ייחשב כצ"ש.³

יש שתי שאלות מרכזיות ביחס לפ"ש שמעסיקות מדקדקים בכלל וחוקרי שפות שמיות בפרט: זיהוי נושא ונשוא בפ"ש; סדרם היחסי בתוך הפסוק. בדרך כלל מקובל לומר, שנשוא הוא המרכיב שהוא בחינת החדש שבמבע, ואילו נושא הוא הנתון או הידוע והמוכר לבני השית. במקרים רבים אכן יפה הגדרה זו של נושא ונשוא. ניתן לראות את הדבר בעליל ברצף של שאלה ותשובה. למשל, בראשית כט, ד: "מאין אתם מחרן אנחנו". ברי "מחרן" הוא בחינת חידוש, ואילו "אנחנו" שהוא הד ל"אתם", הוא הנתון. כיוון שהחידוש הוא העיקר, הנתון ניתן לחיסור או להשמטה. כך לדוגמה שופטים יג, יא: "האתה האיש אשר דברתה אל האשה - ויאמר אני".⁴

אולם קורה לעתים שכל כולו של מבע הוא בגדר חידוש. הנה, ברשימת אישים ופקידים שהועסקו בבית דוד המלך נאמר: "ויהונתן דוד-דוד יועץ איש מבין וסופר הוא ויחאל בן-יחמוני עם בני המלך ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רע המלך" (דברי הימים א כז, לב-לג). הנה יהונתן המוגדר כדודו של המלך מוזכר כאן בפעם הראשונה, ולמעשה גם בפעם האחרונה. אין בעל דברי הימים יכול להגיה מראש, שהקורא יכיר בהכרח יועץ זה. אם כן ניתן לשכתב את הפסוק ולקבוע, שבכוונתו של בעל דברי הימים היה לומר, שבבית דוד היה אדם שהיה ידוע בשם יהונתן... ונודע בקרב העם בגין התכונות המוזכרות. אז אי אפשר לזהות ולנתח את "יהונתן דוד דוד" כנושא של הפסוק ואת השאר כנשואו, כפי שהגדרנו למעלה שני מושגי-יסוד אלה.

ניתוח דומה אפשר לנתח גם את שאר הפסוקים שבציטוט. יושם אל לב, שאחד מהם מורכב משני צירופים שמניים ששניהם גם יחד יוגדרו בידי רוב חוקרים כמיודעים.

3 זוהי כמובן הגדרה חיצונית-פורמלית; ואילו לדעת הוג' (עמ' 2), פרידקציה מסתכמת בסך הכול בשתי משמעויות עיקריות, והן זיהוי וישות. ברור שכאן שני מונחי-היסוד הללו משמשים כמובן רחב למדי. אף גזניוס (§ 13 b) וכתן (1984, עמ' 301) מכירים בנינוני כאחד ממרכיביו של פ"ש.

4 ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 18-20, 40.

קושי דומה בזיהוי נושא ונשוא קיים גם בתבנית צ"ש ל"א - מיודע + בינוני, כגון "הנה בן נולד לך" (דברי הימים א כב, ט); "ורבים מביאים מנחה לה" (דברי הימים ב לב, כג). עם זאת נכון לומר, שברוב רובם של המקרים אפשר לזהות בוודאות סבירה את הנושא ואת הנשוא.⁵

נוסיף כאן עוד הערה כללית. בפ"ש שאחד ממרכיביו הוא צירוף יחס והמרכיב השני הוא שם עצם בלתי מיודע, נראה לנו לומר שלמעשה פ"ש חד-איברי לפנינו. ראה למשל: "כי שמחה בישראל" (דברי הימים א יב, מא); "שלום לך ושלום לעורך" (שם, פס' יט); "ופקיד עליהם זבדיאל בן-הגדולים" (נחמיה יא, יד). על עניין זה ראה עוד למטן.

1. פסוק שמני דו-איברי

1.1 פסוק שמני עם בינוני פועלי

בשל המעמד היחיד של בינוני שהוא פועל מעיקרו רואים אנו לנכון לדון בנפרד בפ"ש הכולל בינוני כאחד ממרכיביו העיקריים.

אנדרסן, בעל "המשפט חסר הפועל בחומש", מצא (עמ' 34, 47-48), כי הסדר נושא-נשוא הוא הכלל כאשר הנושא הוא בינוני והנושא הוא שם עצם. יתר על כן, לאור קביעתו, שהסדר הנהוג בדגמים אחרים הוא בדרך כלל הפוך, מסיק הוא, כי הסדר נושא-נשוא הטיפוסי לבינוני כשהוא נשוא מצביע על אופיו הפועלי של הבינוני.⁶

טיעון זה קשה לקבלו. הרי בוודאי יסכים גם אנדרסן לדעה הרווחת, שלפיה הסדר הנורמלי הבלתי מסומן של הפסוק הפועלי הוא נושא-נשוא. אמנם, כאשר עוקבים אחרי התפתחות הבינוני מנקודת ראות דיאכרונית, רואים כי הוא מקבל יותר ויותר אופי של פועל. הדבר נכון לא רק לגבי הבינוני העברי, אלא גם לגבי שפות שמיות

5 בעניין קשיים הכרוכים בזיהוי נושא ונשוא בשפות שמיות בכלל ובעברית בפרט, ראה: מוראקה, הדגשה, עמ' 74, הערה 23; כהן, 1984, עמ' 22-46; אנדרסן, עמ' 20-21; סגל, 327§. את הבעייתיות והקשיים אפשר להדגים על ידי משפט כמו "הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי" (בראשית מג, כט). אנדרסן רואה בו משפט מזהה, אך לדידו הוא מייצג את הדגם נושא-נשוא דווקא. זיהוי מוגדר בידי אנדרסן כחפיפה סמנטית גמורה (total semantic overlap) בין נושא ונשוא, שכן שניהם מוסכים לאותו עצם (same referent; עמ' 32). לנו נראה יותר לנתח דוגמה זו כרצף נושא-נשוא. בפסוק "הכתונת בנך הוא אם לא" (שם לו, לב) נתבקש יעקב לזהות את הכתונת המנואלת בדם שהובאה לו, אך ודאי אנדרסן היה מנתח את המשפט כמייצג את הדגם נושא-נשוא (ראה עמ' 107, 544§). גם בעיניי זה פ"ש מתאר.

6 על כך הגיב גרוס: אם כך הדבר, צריך היה אנדרסן למיין משפטים כאלה כפסוק פועלי. ראה: גרוס, עמ' 47, הערה 204.

אחרות. אכן זהו עיקר התזה שדוד כהן מגסה להוכיח בספרו האחרון. אך דומה שבין פועליות של הבינוני לבין סדר המלים בדגם הפ"ש המדובר כאן אין קשר הכרחי. מבחינה סמנטית, התכונה העיקרית המאפיינת את הפסוק השמני להבדיל מן הפסוק הפועלי היא, שהוא מתייחס להווה של הדיבור או הסינכרוניות מצד אחד, ולאמתות כלליות על-זמניות מצד שני. על אף ההיערכות החדשה שחלה במערכת הזמנים בלשון חז"ל עובדה היא, שהבינוני בלשון חז"ל משמש, בין השאר, לציון פעולה הנעשית בזמן הדיבור, או לאמתות כלליות, נוהג, הרגל וכדומה.⁷ נראה לנו, אם כן, כמוצדק להתייחס לבינוני כאל כל צ"ש או צירוף יחס אחר בתור אחד מרכיבי פ"ש.

בהקשר זה יצוין, כי הפועל הנטוי בלשון חז"ל, כמו בלשון המקרא בדרך כלל, נוהג לאַחַר את נושאו. הדבר בולט ביותר בנוסחאות קבועות המזדמנות בשפע, כגון "חכם פלוני אומר כך וכך" כנגד "אמר פלוני כך וכך". לדוגמה: "אמרו להם חכמין" (שבת ג, ד); "וחכמים אומרים" (שם ד, ב); "ר' יהודה אומר" (שם ח, ו); "אמר לו ר' יוסי" (שם, משנה ז); "אמר רבי עקיבא" (שם ט, א).

שמא ניתן ללמוד מזה, שלמרות התוכן הפועלי המובהק של הבינוני, מבחינה תחבירית, הוא היה מוחזק בתודעת בעלי לשון חז"ל כקטגוריה שמנית. להלן נתונים סטטיסטיים:

טבלה 1

ב. בינוני - צ"ש		א. צ"ש - בינוני							
א+ב	סך הכול	כינוי	לא- מיודע	מיודע	סך הכול	כינוי	לא- מיודע	מיודע	צ"ש מיודע
44	7 (16%)	4	0	3	37 (84%)	15	3	19	למ"מ
34	2 (6%)	1	0	1	32 (94%)	23	2	7	ממ"ק
344	33 (10%)	15	9	9	311 (90%)	46	77	188	מב"ש
267	30 (11%)	27	0	3	237 (89%)	115	23	99	מכ"ל
142	14 (10%)	13	0	0	128 (90%)	82	13	33	ספ"ד
830	85 (10%)	60	9	16	745 (90%)	281	118	346	ס"ה

מהנתונים האלה עולות כמה מסקנות:

א. גם אם נניח בצד את התבניות שבהן שם עצם בלתי מיודע עומד כנגד בינוני – וזה בגלל כמה מן הקשיים שהועלו למעלה בדבר זיהוי נושא ונשוא – ברור שהסדר שבו הבינוני מאחר הוא התבנית הדומיננטית, ולאור מידת שליטתה המכרעת (90%) על חברתה, מוצדק לומר כי היא תבנית בלתי מסומנת (unmarked).⁸

ב. מבחינת היחס בין שני הסדרים האפשריים, ההבדל בין למ"מ לבין שאר היצירות שנבדקו אינו משמעותי כל כך.

ג. אף אנדרסן (עמ' 34, 47–48) מצא שבחומש הדגם נושא – בינוני הוא הכלל: 304/332.⁹ בדיקתנו מראה שבקורפוס שלנו מועדף הדגם צ"ש – בינוני העדפה יתרה. אחת היא אם הצ"ש הוא שם עצם מיודע, בלתי מיודע או כינוי גוף.

ד. אחוז ניכר (7/22) מהפסוקים המייצגים את הדגם שם עצם מיודע – בינוני בלמ"מ הם משפטי מצב, כמו בלשון המקרא הקדומה.¹⁰ "והלויים... עומדים מזרח למזבח" (דברי הימים ב, ה, יב); "והכהנים על משמרתם עומדים והכהנים... והכהנים מחצרים נגדם וכל ישראל עומדים" (שם ז, טז).

דרך אגב, משפטי מצב כמעט שאינם מזדמנים בלשון חז"ל.¹¹ להלן כל הדוגמאות שנמצאו בקורפוס שלנו: "נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה" (שבת כא, א); "ולא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים" (מכילתא כה, ב). רק דוגמה אחת נמצאת בממ"ק: "והמה מלאות" (נב, 6).

ה. מן המפורסמות הוא, שהא הידיעה הן בלשון המקרא הן בלשון חז"ל יכולה לציין מין או סוג (generic article), כגון "האמנים קורין בראש האילן" (ברכות ב, ד). ברור שאין מדובר כאן באומנים מסוימים המוכרים בשמם או באלה שהוזכרו במהלך הדיון, אלא באומנים בתור בעלי מקצוע מסוים כנגד מקצועות אחרים. שם עצם כזה עם הא הידיעה מוחזק בעינינו כבלתי מיודע.

מצד שני, יש שמשמיטה לשון המשנה את הא הידיעה במקום שאפשר לצפות לו (ראה: סגל, 86§–87). כך יש לפרש מכ"ל ז, ב: "אי זה חדש שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו".

ו. במקום שהמרכיב השני הוא כינוי גוף פרוד ניכרת לכאורה סובלנות מסוימת (18%) כלפי הקדמת הבינוני.¹² נטייה זו עולה בקנה אחד עם הנטייה הניכרת בדגמים שבהם

8 גם אנדרסן (עמ' 47 למסן) אינו מכריע אם הדגם נושא – נושא בינוני הוא מזהה או ממין (לשיתו, כמובן).

9 כהן (1984, עמ' 299) מצא 394 מקרים.

10 ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 21; ראה גם אנדרסן, עמ' 35.

11 במקום המבנה של משפט מצב מקראי משמש בלשון חז"ל הלשון "בזמן ש" או "בשעה ש" (ראה למשל שבת ה, א: "בזמן שהיא קשורה לו").

12 אליבא דאנדרסן, ככינוי בתור מרכיב שני כשאר צירופים. הוא גם מרחיק לכת בנסותו להסביר כמה מן החריגים מכללו (כלל מס' 7, עמ' 47), כאשר הוא מציע לדאות מקור מוחלט תמורת בינוני, למשל "כי ברת הוא" (בראשית לא, כ) או "כי ירא אנכי אותו" (שם לב, יב).

מרכיב אחד הוא כינוי גוף פרוד והמרכיב השני הוא שם עצם, שם תואר או צירוף יחס; ראה להלן סעיפים 1.2.8-1.2.10.

כלל גדול קבע אבא בנדויד: הדגם הנהוג ביותר הוא "יודע אני". אך עם הוספת מרכיב נוסף בתחילת הפסוק, כגון מלות קישור, כינוי זיקה, מלת הצגה כגון "הנה", "הרי", מקדימים את הכינוי מעין "כאשר אני יודע". כלל זה יפה הן בלשון המקרא הן בלשון המשנה. אמנם לדעת בנדויד סייגים אחדים לו: (א) מלת הקישור "כי" או מלת התנאי "אם" אינה הופכת את סדר המלים, ואילו מקבילתה המשנאית "ש" נהגת כמו שאר המלות פותחות הפסוק; (ב) כינוי לגוף שני אין חל עליו הכלל.¹³ אם כי אין בנדויד אומר כך בפירוש, ניתן ללמוד מן הדוגמאות¹⁴ שהוא מביא, כי הכלל חל גם על כל מרכיב שני שהוא, לא רק על בינוני.¹⁵

בקורפוס שלנו נמצא מספר לא מבוטל של חריגות.¹⁶ נוסף על כל משפטי המצב שהזכרנו בהערה 13, יושם נא לב אל הדוגמאות הבאות, תוך התמקדות באותן דוגמאות שבהן אחד המרכיבים הוא בינוני.

לשון המקרא המאוחרת

[1] "הוא יושב בערער" (דברי הימים א ה, ח); [2] "ועתה אלהינו מודים אנחנו לך" (שם כט, יג); [3] "ברוך אתה ה' אלהי ישראל" (שם, פס' י) – משאלה.¹⁷

13 ראה: בנדויד, סעיפים תצד-תצה, תרסג, תרסו, תרעט. על אף סייגים אלה קיימות חריגות; למשל: "כי הוא יוצא ובא לפניהם" (שמואל א יח, ו); "הוא יושב בערער" (דברי הימים א ה, ח); "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (בראשית טו, יד). וכן משפטי מצב שאליהם אין בנדויד מתייחס כלל, כגון: "ואני יושב משומם (עזרא ט, ד). אגב אורחא, מחיל בנדויד את כללו אפילו על משפטים בעלי פועל נטוי; כך הוא מקביל (§ תצד) את "קול ענות אנכי שומע" (שמות לב, יח) ואת "דממה וקול אשמע" (איוב ד, טז; בנדויד מבליט את האות אלף של הפועל "אשמע"). ניתוח תמוה הוא בעינינו. הרי הקדמת המושא – "דממה וקול" – בוודאי נבעה מטעם אחר. וכי יוכל לטעון בנדויד, שאי אפשר לאחר את המושא, או ששימוש בפועל בזמן עבר יביא אוטומטית לידי איחור המושא?

14 ראה למשל: "לא יוקם, כי כספו הוא" (שמות כא, כא – בנדויד, § תצה); "ובצרה גדולה אנחנו" (נחמיה ט, לו – § תרסג); "רחוקים המה מצידונים" (שופטים יח, ז – שם).

15 בנדויד אינו מתייחס לשאלה, אם פסוקית הקודמת לפ"ש בכוחה להשפיע על סדר המלים של אותו פ"ש שבא אחריה. נראה שהשאלה לא עלתה בדעתו; ראה אחת הדוגמאות שהוא מביא: "כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן, רשאי אני בפיסולו" (§ תרסו) – לדעת בנדויד שני הפסוקים שבה הם כדין. בקורפוס שלנו לא מצינו נתונים כדי הכרעה בטוחה. השווה "אם שגרה תפילתו בפי יודע אני שהוא מקיבל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף" (ברכות ה, ה) לעומת "אם אני מניח נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז" (ספ"ד יט, ה). וראה גם עוד: שם יט, ט; יד, ז; כח ז.

16 עוד יוצא מן הכלל וניסיון לתרץ אותם נמצאים אצל מוראוקה, הדגשה, עמ' 27.

17 ראה גם: אנדרסן, עמ' 49.

בארבעת הכתובים הבאים נראה לנו, שהכינוי לגוף שני קודם לא מתוקף חוק
בנדודי, אלא בשל כוח זיהוי¹⁸ הטמון בחובו:

[4] "אתה מחיה את כלם" (נחמיה ט, ו).

[5] "אתה הוא [י] ה' לבדך [י] את עשית את השמים... ואתה מחיה את כלם וצבא השמים
לך משתחיים [ולא "משתחיים לך"]. אתה הוא [י] ה' האלהים אשר בחרתה באברם ...
[פירוש הדבר – אתה הוא מחיה ואין זולתך]" (שם, פס' ו, ז). כל הפסקה שמה יתר
דגש על ייחודו של השם:

[6] "ואתה מושל בכל" (דברי הימים א כט, יב). פתיחת הפסקה היא: (פס' י) "ברוך
אתה ה'... [פס' יא] לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת... לך ה' הממלכה..."; וסיומה
[פס' יב] – "ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכלל".

[7] "ואתה מושל בכל ממלכות הגוים" (דברי הימים ב כ, ו). לפני משפט זה נאמר
"הלא אתה הוא אלהים בשמים"; אחריו נאמר "ובידך כח וגבורה... הלא אתה אלהינו
הורשת את יושבי הארץ הזאת".

משנה

[7a] "אם לא עלה עמוד השחר מותרין [דפ' חיבין] אתם ליקרות" (ברכות א, א).
[8] "נוטל את הכסוי והן [גזי צמר] נופלות" (שבת ד, ב).¹⁹ [9] "אבל הוא נותן [דפ' נותן
הוא]²⁰ לתוך הקערה..." (שם ג, ה). [10] "והן מתבקעים ומכבין את הדליקה" (שם טז,
ה).

בדוגמה האחרונה מוצדקת הוספת הכינוי בגלל ההקשר הדקדוקי – הרי קודם
למשפט נאמר "רבי יוסי אוסר בכלי חרס חדשים מלאין מיים שאינן יכולין לקבל את
האור" – שכן אחרת אפשר היה להסב, בטעות, את מלת השלילה גם אל שני הפעלים
"מתבקעים", "מכבין".

[11] "האבן שעל פי החבית, מטה על צדה והיא נופלת. היתה בין החביות, מגביהה
ומטה על צדה והיא נופלת. מעות שעל הכר, נוער את הכר והן נופלות" (שבת
כא, ב).²¹

18 שימושנו כאן במונח "זיהוי" שונה שינוי משמעותי מזה שמקובל בדרך כלל. לדידנו המבע "אני
יעקב" מזהה, ברגע שהוא תשובה לשאלה "מי מכם יעקב?", או ניתן להיתפס כך גם אם המבע
אינו ממש תשובה לשאלה כזאת. ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 7-8.

19 דנבי מתרגם כאילו לפנינו פסוק מצב: While the wool-shearings fall away [of themselves – קשה. סביר יותר: ואו ייפלו].

20 נראה כאילו לפנינו חילוף חופשי: "מיחם שפנהו לא יתן בתוכו צונין בשביל שיחמו אבל נותן
הוא לתוכו ולתוך הכוס כדי להפשירן הלפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תכלין
אבל הוא נותן לתוך הקערה או לתוך התמחוי ר' יהודה א' לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו
חומץ וציר". בדפוס אתה קורא "נותן הוא" כל פעם, וגרסה זו נראית יותר. הרי בכל פעם שנאמר
"נותן הוא", יש ניגוד לאיסור הקודם "לא יתן", כאילו בא הלשון להדגיש: אבל במקרים
המפורטים כן מותר לתת.

21 לפירוש המובאות הללו, ראה הערה 19 לעיל.

מכילתא דרבי ישמעאל

[11a] "סבור אתה שאתה מחמיר..." (כה, כד).

ספרי דברים

[12] "תן לנו גלוסקאות חמות. אמר להם, אני נותן" (יא, ו) 22 [13] "אם אני מניח נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז" (יט, ה) – אולי הקדמת הכינויים בשל ניגוד שביניהם היא. 23 [14] "אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין" (כד, א). [15] "זה שאוגר עליו דברים אמר לו, חרשת תלם בתוך שדי והוא אומר לא חרשתי. המית שורך את שורי, והוא אומר, לא המית" (כו, יא-יג) – לפנינו עימות (קונפרוטציה). [16] "הודיעני אם אתה עושה לי אם אי אתה עושה לי. אמר לו הקדוש ברוך הוא אני עושה" (מ, ח-י) – השווה מה שאמרנו לעיל בדבר המובאה [12] עם הערה עליה.

[17] "אני מביא עליך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו" (כט, יב) – השווה ממ"ק מה, יד; נא, ז: "כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל". [18] "מכור אתה לי חמורך זה אמר לו הן. נותן אתה לי לנסיון" (לב, טו) – אולי הניגוד בין מכירה ונתינה חינם גרם לאיחוד הכינוי. [19] "ברוך אתה ה'" (ד, ד) – משאלה.

מתוך המובאות שהובאו לעיל לא עלה בידי לתרץ שש: 1, 2, 7a, 8, 11, 11a. לעת עתה אלה תישארנה בגדר חריגות.

1.1.1 הדגם בינוני-ש"ע לא-מידע

כמעט כל דוגמאותיו ממטבע לשון אחיד הן (עם "אדם" או "אישה" בתור נושא). "נוטל אדם קורנס" (שבת יז, ב); "שובר אדם החבית..." (שם כב, ג). לפנינו מבע שאפשר להחיל על כל בן-אדם שהוא, דהיינו הכללה. ראה עוד שם יד, ג; כא, א; כג, א. ב. אם יש צורך לציין שמדובר באישה דווקא, אתה מוצא: "יוצא אשה בחוטי שער" (שבת ו, ה); "קושרת אשה משפתח חלוק..." (שם טו, ב).

לאור תבנית קבועה זאת, שמא יש להעדיף את הגרסה שבדפוס בברכות ד, ג: "בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה [דפ' מתפלל אדם]". ברם מצד שני, שנינו: "במה אשה יוצא" (שבת ו, א). אם הורגש כי "אדם" ו"אשה" במקומות הללו דומים לכינוי גוף שני או שלישי בשימושם הסתמי, אזי נמצאנו למדים שפועל כאן מעין חוק בנדויד; וזה ילמד זכות על גרסת כ"י קאופמן בברכות ד, ג.

מבנה הפסוק בדוגמה הבאה סתום בעינינו: "יוצא הגמל" [עם הא הידיעה הגברית] באפסר" (שבת ה, א).

22 שמא ניתן לראות את השימוש בכינוי הקודם ביטוי לגאווה המלך? ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 53.

23 ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 12; הג"ל פסוק שמני, עמ' 30-33.

לשון ספרי נראה שהיא שונה מזו של המשנה, שכן הדוגמה היחידה עם "אדם" מנוסחת דווקא בסדר הפוך: "אדם זורע בי זריעה" (טו, ז).

הבדיקה שערכנו לאורך מדרש ספרי כולו אין עולה ממנה תמונה חד-משמעית: "אדם נודר" (מד, יב); "כיוון ששומר אדם" (קיג, יב); "שנאמן אדם לומר" (רנ, א, ב); "נושא אדם אנוסת אביו" (רעה, יג); "יורד אדם לתוך שדהו" (שכ, א); "ואפילו נותן אדם לו כל ממון שבעולם" (שפ, ד); "אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף" (תיד, ה).

1.1.2 להלן המקומות שאתה מוצא בהם את הדגם בינוני – ש"ע מ'ודע:
 למ"מ פעמיים במשאלה: 24 [1] "ברוך ה' אלהי ישראל" (דברי הימים א טז, לו; דברי הימים ב ב, יא). [2] "ומהללים לה' יום טוב הלוי והכהנים" (שם ל, כא).
 ממ"ק: [3] "ויוצאים השערים מקיר החצר לחוץ" (מא, יב).
 מב"ש, פעמים רבות במשאלה הפותחת ב"ברוך", כגון: [4] "ברוך שעשה ניסים..." (שבת ט, א). כך גם שם ט, ב (5x), ג; ברכות ד, ד.

פעמיים בפסוק ייחוד: [5] "נכרי שהידליק את הנר, משתמש לאורו ישראל; מלא מים להשקות בהמתו, משקה אחריו ישראל" (שבת טז, ח). [6] "אם שגורה תפילתו בפיו" (ברכות ד, ג).

מכ"ל, שלוש פעמים בנוסחה הקבועה [7] "מגיד הכתוב" (טז, יג; יח, ד; יט, יד).
 ברור שלמשאלה או לברכה נוסחה קבועה, יהיה טיבו של הנושא אשר יהיה, אך לא ידענו איך לפרש את הסטייה מן הכלל המזדמנת בדוגמאות 3, 6, 7.

1.1.3 הדגם בינוני – כינוי

בסעיף 1.1 ס"ק ו ראינו, כי הדגם בינוני – כינוי הוא דגם נפוץ מאוד, אלא אם כן קודמת לבינוני אחת מן הצורות שפורטו שם. אכן נראה שחוק זה תקף ברוב המקרים. כך למשל: "כי מבין הוא" (דברי הימים א טו, כא); "אם ... יודע אני שהוא מקובל; ואם לאו, יודע אני שהוא מטורף" (ברכות ה, ה); "מתירא אני מפלוני" (ספרי כט, ז).
 בנדויד לא כלל את המלה "אבל" בין אלה העשויות להקדים את הכינוי לבינוני. במשפט כגון "אבל עושה הוא מי מלח" (שבת יד, ב) מתקבל אפוא הרושם, כאילו לפנינו הסדר הנורמלי הבלתי מסומן. אך המשפט הוא המשך למה שנאמר קודם: "אין עושין הלמי בשבת". על כן ישיג המשיג ויאמר, שבמקרים כגון אלה אין לפנינו תחביר מכאני, אלא יצאה הקדמת הבינוני ללמד על הניגוד שבין שני חלקי המשפט המקושר על ידי "אבל". מצינו דוגמאות מטיפוס זה גם במשניות אלה במסכת שבת: ג, ה; יד, ג (2x); יד, ד (2x); כ, ג (2x); כב, ו; כג, ג.

1.1.4 ייחודם של כינויי גוף שני

כאמור קבע בנדויד § (תרכ"ו) כי דין "אתה" ו"אתם" אינו כדין גוף ראשון ושלישי: "כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן, רשאי אני בפיסולו" (שביעית ב, ג); "כל זמן שאתה רשאי להחזיר לישראל, אתה רשאי להחזיר לגוי" (תוספתא 7.462, 9.647 ועוד; המספרים על פי מהדורת צוקרמנדל).

בנדויד הביא עוד מספר ראיות מן התוספתא, מספרי דברים ומספרי במדבר. הוא גם סבור שבסדר "עושה אתה" יש הטעמות חזקות, ניגודים, שאלות וכיו"ב. אין בנדויד מנסה להסביר משום מה מעמד מיוחד לכינויי גוף שני.²⁵ עיון מחודש בכל הדוגמאות שמזדמנות בקורפוס שלנו עם כינוי גוף שני מלמד, שלמעשה ככינוי גוף שני ככינוי בשאר הגופים.

[1] "אבל אתם בטובה שהיטבתי לכם בה אתם מתרעמים לפני" (ספ"ד ה, ו) – ניגוד ל"מלכים"; ויושם לב אל הכינוי "אתם" הנשנה. [2] "אתה מוצא שהשנה שנים עשר חדש" (ט, יז) – שמא בניגוד אל "וכי אין אנו יודעים שהשנה שנים עשר חדש" (ט, י). [3] "אתה נותן קצבה לברכתינו" (יט, ג) – בניגוד ליד נדיבה מצד השם. [4] "אבל אתם מכירים אותנו" (כב, ז) – בניגוד אל "איני יודע מאיזה שבט הוא" (שם). [5] "אתה דן דין קשה" (כט, יא) – בשעה שהשם הוא הוא שיטול אחריות על דינים קשים. [6] "הודיעני אם אתה עושה לי אם אי אתה עושה לי" (מ, ח) – עימות. [7] "הודיעני אם אתה גואלם אם לאו" (מ, יב) – עימות. [8] "אתה אומר כן" (מכ"ל כו, יט; כח, ה) – בניגוד לחכמים אחרים.²⁶

כנגד מקומות אלה, מצינו מעט מקרים שבהם קודם בינוני לכינוי גוף שני. חשוב לציין, שבקושי אפשר לייחס לבינוני הקודם איזה שהוא ניגוד או הטעמה. [9] "ברוך אתה ה' אלהי ישראל" (דברי הימים א כט, י) – כבר הצבענו²⁷ על הקדמת הבינוני, האופיינית למטבע משאלה קבוע זה; וכן "ברוך אתה ה'" (ברכות ד, ד). [10] "סבור אתה ש..." (מכ"ל כח, כד). [11] "נותן אתה לי לנסיון" (ספ"ד לב, טו) – אולי מקצת ניגוד יש כאן (ראה לעיל 1.1, ס"ק ו דוגמה 18).

25 מצינו שגם בסורית כינויי גוף שני יש להם תכונה המבדילה אותם משאר הכינויים המשמשים בפ"ש, אך מטעם פונטי. ראה: מוראוקה, פסוק שמני, עמ' 35. בנדויד (שם) כותב, כי ברובד מאוחר של לשון חז"ל מצויות דוגמאות מדגם "עושה אתה", ומצביע על מקבילה כביכול שבסורית (עמ' 821, הערה). אולם הדגמים הסוריים כגון "דידע אתה", "אנת ידע אתה" אינם מיוחדים לגוף שני דווקא.

26 את רוב הדוגמאות שהביא בנדויד ניתן לפרש פירוש דומה. לעתים קרובות קודם הכינוי "אתה" או "אתם" בדרושיח או פנייה, כאילו הוא מעין אצבע מכוונת כלפי בן השיח או בני שיח.

27 בסעיף 1.1 ס"ק ו.

1.2 פ"ש שבו אחד ממרכיביו כינוי, והשני אינו כינוני או צ"י לוקלי

טבלה 2

x-כינוי	כינוי-x	
11 (26%)	32 (74%)	למ"מ
19 (90%)	2 (10%)	ממ"ק
4 (12%)	29 (88%)	מב"ש
8 (37%)	14 (63%)	מכ"ל
5 (25%)	15 (75%)	ספ"ד
45 (32%)	93 (68%)	סך הכול

1.2.1 בלמ"מ מצוי לרוב הדגם כינוי-x במקום שנוספת גלוסה או מאמר מוסגר ביוגרפי, גניאולוגי וכיו"ב. הדבר כמובן נובע מתוכן העניינים שבקטעים ובחלקים רבים מספרי עזרא-נחמיה ודברי הימים, וכן ממקורותיהם. הרי מבחר דוגמאות: "...אלהי ישראל הוא האלהים בירושלם" (עזרא א, ג); "הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה..." (שם ז, ו); "...בחדש החמישי היא שנת הרביעית למלך" (שם, פס' ח); "ושמה עטרה היא אם אונם" (דברי הימים א ב, כו); "... בחצוצון תמר היא עין גדי" (דברי הימים ב ב, ב).

מחוץ ללמ"מ מצינו דוגמה שהיא ספק שייכת לכאן: "פרשה קטנה שבתפילים שהיא שמע ישראל" (שבת ה, ג). אך תוסב תשומת לב על שינוי מבני: הפסוק משועבד באמצעות "ש-".

"אפילו אכל שלק והוא מזונו" (ברכות ו, ח). בטיפוס זה של פ"ש, הכינוי מוסב למה שקודם לפניו במישרין. על כן אפשר לראות כאן מעין גרירה (attraction).

1.2.2 חוק בנדויד עם קצת שינוי ניסוח (1.1.4§) יפה גם כאן. מדובר במיוחד במשפטים הפותחים ב"ש" ומיד אחריה כינוי גוף. תבנית זו שכיחה ביותר בלשון חז"ל: במשנה 10 פעמים מתוך 29; במכ"ל 3 מתוך 14; בספ"ד 4 מתוך 15. הרי מבחר דוגמאות:

"נזכר שהוא בעל קרי" (ברכות ג, ה); "מניין לספינה שהיא טהורה" (שבת ט, ב); השווה גם שם ט, ג, ד). "מעיד אני עלי שמים וארץ, שאני מדמשק" (ספ"ד ז, ה); "אומר... שהוא רשאי" (מכ"ל יא, יג, יד); "מפני שהוא כלי אחד" (שבת ב, ד); "בזמן שהן לחים" (שם ד, א); "בשעה שהוא באכל צלי" (מכ"ל כא, ג); "כשם שהוא חייב על קשרו כך הוא חייב על התירן" (שבת טו, א); "תן לו שאתה [=מפני שאתה] חייב" (ספ"ד כה, ז).

1.2.3 הדגם הנידון מצוי ביותר כשמלת הזיקה "ש-" לפניו, כגון: "כל קשר שהוא יכול התירו" (שבת טו, א); "כל שהוא מין קללה" (ברכות ו, ג; השווה גם שם ו, ז). מבנה זה שכיח מאוד במקום שמשפט הזיקה שווה מבחינה תחבירית לשם תואר/לוואי. דוגמאות מצויות לרוב בלשון חז"ל, ואילו בקורפוס המקראי שלנו לא נודמנה אף דוגמה אחת, אם כי עצם המבנה ידוע היטב בלשון המקרא.²⁸ להלן דוגמאות ספורות: "קופה שהיא מלאה פרות" (שבת י, ב); "אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה" (מכ"ל י, יג); "פסח שהוא קל..." (שם יב, יד; יג, א); "זה משיחה שהוא חד לאומות ורך לישראל" (ספ"ד ז, ד); "דברים שהם הימירין" (שם לא, ב).

ראה גם: "יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים" (שבת א, א); "לערוגה שהיא ששה טפחים" (שם ט, ב);²⁹ "בכל מקום שהוא רשותי" (מכ"ל כט, ט).³⁰

1.2.4 נראה שגם תיבת "הרי" מושכת כינוי אחריה: "הרי אני כבן שבעים שנה" (ברכות ה, א); "הרי הוא ככריים... הרי הוא כתנור" (שבת ג, ב); "הרי הם חייבים כלייה" (ספ"ד ו, ט); "הרי אתם קיימים כיום" (שם יח, א); "הרי הם גדולים" (שם כג, ג, ד); "הרי אתם עבדים משועבדים לצבור" (שם כו, א, ח). תיבת "הנה", מקבליה המקראית של "הרי", מתועדת פעמיים בלבד בקורפוס שלנו, ואף היא גוררת כינוי אחריה: "הנה אנחנו היום עבדים... הנה אנחנו עבדים עליה [על הארץ]" (נחמיה ט, לו).³¹

1.2.5 בשלושה מקומות תלויה הקדמת כינוי במבנה המשפט שהוא פסוק מצב: "ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה" (דברי הימים א ב, כא); "והוא עודנו נער" (דברי הימים ב לד, ג); "והמה מלאות" (ממ"ק נב, ג).

1.2.6 להלן מקרים שונים שבהם אפשר לתרץ את הקדמת הכינוי בדרך זו או אחרת; נראה שבשני מקומות הכריע אורך הנשוא: "ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד" (נחמיה ט, יז); "המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב" (דברי הימים א ב, נה); "ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו" (נחמיה ט, לג) – ניגוד; "עליך הדבר ואנחנו עמך" (עזרא י, ד) – ניגוד ל"אתה"?;

28 לדוגמה, "האיש אשר הוא טהור" (במדבר ט, יג). ראה: BDB, ערך "אשר", 2; ז'ואון, 158g.

29 יד שנייה הוסיפה "על ששה" אחרי התיבה "ששה".

30 הגרסה שבפנים יש לקבלה כהולמת את התבנית המגובשת היטב. שאר הגרסות הן: היא רשותי; הוא רשותי; הוא רשותו; הוא ברשותי; שאני.

31 השווה: "הנה עצמך ובשרך אנחנו" (דברי הימים א יא, ט), שמבוסס על "הננו עצמך ובשרך אנחנו" (שמואל ב ה, א).

"אני ה' אלהיכה" (ממ"ק נג, 8) – נוסחה מקראית קבועה, המדגישה את ייחודו של השם;³² "מה אני צריך" (ספ"ד לג, ד) – בעטיה של "מה"; "הם ששונאים את המקום" (שם לד, יב) – זיהוי, דהיינו: "הם" = הם; "המה היוצרים ויושבי גטעמים וגדרה" (דברי הימים א ד, כג) – כינוי אנאפורי;³³ "כי הוא הבכור" (שם ה, א) – תוך אזכור מעשהו המגונה;³⁴ "אתם ראשי האבות ללוים" (שם טו, יב) – הטעמת מעמדם החשוב? "עתה אתם אומרים להתחזק לפני ממלכת ה' ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגל זהב..." (דברי הימים ב ג, ח) – ניגוד ל"אנחנו"; ראה: "ואנחנו ה' אליהנו ולא עזבנוהו... כי שומרים אנחנו את משמרת ה' אלהינו ואתם עזבתם אותה" (שם יג, י-יא); "ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור" (שם כא, ג) – כמו שם יג, ח; "ואתה בחליים רבים במחלה מעיק" (שם כא, טו) – הצהרת עונש.

נותרו לנו מספר מקומות סתומים שלגביהם אין לאל ידנו להציע הסבר, מה טעם קודם הכינוי: "אתם קדש לה' והכלים קדש" (עזרא ה, כח) – שמא משום פנייה ישירה והטעמת חשיבות המשימה המוטלת עליהם; "ואלה הבאים אל דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן-קיש והמה בגבורים עוזרי המלחמה" (דברי הימים א יב, א) – שמא בעל דברי הימים רוצה להנציח את מעשיהם ותרומתם; "והלא היא הלמי בין מרובה בין מעוטה" (שבת יד, ב); "הוא הדין לאחד עשר" (מכ"ל י, יז).

1.2.7 עד כה יצאנו מתוך ההנחה, שהמקום הטבעי של הכינוי הוא אחרי המרכיב הראשון, אלא אם כן קיימים תנאים תחביריים העשויים להסביר מה הביא במקרים מסוימים לסטייה מהדגם x-כינוי. עתה נראה מה המצב באותם מקומות שבהם סדר המרכיבים הוא x-כינוי.

גם בלמ"מ וגם בממ"ק שכיח ביותר דגם זה במשפטים הפותחים ב"כי" של סיבה או נימוק.³⁵ להלן מבחר דוגמאות: "כי עבדים אנחנו" (עזרא ט, ט); "כי צדיק אתה" (נחמיה ט, ח) – השווה פס' לג שם, המצוטט להלן בסעיף זה; "כי אל חנון ורחום אתה" (שם, פס' לא); "כי גבורי חיל המה" (דברי הימים א כו, ו); "כי עם קדוש אתה לה' אלהיכה" (ממ"ק מת, ז, 10); "כי זמה היא" (שם, 10, 15). ראה גם: דברי הימים א כח, ג; כט, טו; דברי הימים ב, כה; ממ"ק ב, 11; ג, 18; כב, 4, 5, 18; מג, 16; סו, 17, 13.

כפי שראינו לעיל (1.2.4), גורר הצירוף המשנאי "מפני ש-", בהתאם לחוק בנדויד, את הכינוי שבא מיד אחריו. נוסף על הדוגמה היחידה (שבת ב, ד) שהובאה

32 ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 12.

33 נראה שהכתוב משובש; ראה רודולף על אתר.

34 כינוי גוף מצוי ביותר בהאשמה ותוכחה; השווה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 165.

35 זה הוא אחד הקווים המשותפים לשני מצבי הלשון ומבדילים בינם לבין לשון חז"ל במובן המקובל; לעת עתה, ראה: קירמון, עמ' 116-118. כמובן, בלשון חז"ל אין משמשת "כי" של סיבה.

שם, נמצאת אותה תופעה גם שם יב, א; יד, ג; יח, א (2x); כא, ג; ספ"ד כח, ג.³⁶ נשאלת השאלה, משום מה שוני זה שבסדר המלים במשפטי סיבה הפותחים ב"כי" מצד אחד והפותחים ב"מפני ש" מצד שני. היש להסיק מכך שלא הסמנטיקה היא הקובעת, אלא המבנה והצורה בלבד? כנגד זה עלינו להצביע על כמה וכמה משפטים מדגם x+ כינוי בלי "כי" או כל מלת קישור אחרת.³⁷ מבחינה זו מאלפת ביותר ההשוואה בין המקומות המזווגים להלן:

"ה' אלהי ישראל צדיק אתה" (עזרא ט, טו); "ואתה צדיק על כל הבא עלינו" (נחמיה ט, לג); "כי צדיק אתה" (שם, פס' ח); "ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד" (שם, פס' יז); "כי אל חנון ורחום אתה" (שם, פס' לא); "טמא הוא" (ממ"ק נ, ז); "כי טמאים המה" (שם, שו' 18); "תועבה היא" (שם, 10, 14); "כי תועבה היא" (שם, 17); "כי תועבה המה לה" (שם נב, 4, 5).

דומה אם כן, שיש הבדל מעניין בין לשון המקרא לבין לשון חז"ל: במקרא קובע השיקול הסמנטי, ז"א החידוש או המודגש קודם; ואילו בלשון חז"ל, בנסיבות מסוימות, נודע משקל גדול יחסית למבנה התחבירי. לא זו אף זו: לשון מגילת המקדש מתגלית כקרובה ללשון המקרא בעניין הנידון כאן.

1.2.8 בסעיף 1.2.3 דננו בהקדמת הכינוי במקום שפ"ש פותח ב"ש" של זיקה. שם צוין גם, שהמבנה המקביל עם "אשר" מצוי בלשון המקרא. הנה שינוי זעיר כאשר הפסוק שלילי: אז סדר המלים מתהפך, כגון "מן הבהמה אשר לא טהורה הוא" (בראשית ז, ב).³⁸

כך הדבר אף בממ"ק: "איש נוכרי אשר לוא אחיכה הוא" (נו, 15) – על פי דברים יז, טו; "לערים הרחוקות ממכה מאודה אשר לוא מערי הגואים האלה המה" (סב, 12) – על פי דברים כ, טו. ברם שתי הדוגמאות כאחת הן בחינת ציטטות מן הכתובים שבספר דברים. קשה להכריע אם מבנה זה משקף את לשונו של כותב המגילה אם לאו.

1.2.9 נצביע כאן על מקרים אחדים שבהם "הוא" משמש כינוי מדומה (dummy): "דבור החמור דין הוא שלא נדבר עמו אלא חוץ לכרך" (מכ"ל ב, ח); "ק"ו [=קל

36 הרשימה אינה כוללת מקומות שבהם מופיע כינוי; כגון "מפני שהוא ממריח" (שבת כב, ג).
37 כגון "אם": "אם מישראל הם" (עזרא כ, נט; נחמיה ז, סא). אגב אורחא, בנדוד זיהו (§ תרעט) את "אם" כאחד הסייגים לחוק. עד כמה שזה נוגע ללשון המקרא בכלל, צדק בנדוד. יש לציין רק שבשני מקומות בלבד הפוך הוא הסדר, אך שם נוסף צירוף שלישי לפני הרצף כינוי+ כינוי: "אם כאמת אתם מושחים אותי" (שופטים ט, טו); "אם בכל לבבכם אתם שבים" (שמואל א ז, ג). פירוש הדבר הוא, אין "אם" משפיעה על סדר המרכיבים העיקריים של הרצף.

38 ראה: BDB, ערך "אשר", 2; ז'ואון, §158g.

וחומר] הוא" (שם כ, ג); "דין הוא שיהו אסורין בבישול" (שם, 4); ראה גם "דין הוא ש..." (שם כו, ד, ו).³⁹

1.2.10 כבר נרמז לעיל (הערה 18) להבדל דק אך מהותי בין תפיסתנו את מושג הזיהוי לבין תפיסתו המקובלת. התפיסה המקובלת תפיסה לוגית מעיקרה, כפי שמתבטא בנדויד: "זיהוי מבחינת הניסוח הלוגי" (§ תקמג, עמ' 731). לדעתו, "המה הגיבורים", בניגוד ל"גיבורים המה", מזהה; זאת אומרת – המה, ולא זולתם, הגיבורים: קבוצת בני-אדם הידועים בתור הגיבורים פראקסלנס, והם – היינו הך.⁴⁰ ברם ראינו (§1.2.6) שבמספר מקומות אין תפיסה זו יפה.

למשל, "ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור" (דברי הימים א ה, א): ספק אם בדעתו של בעל דברי הימים להטעים כי ראובן, ולא את מאחיו, היה הבכור, כמו כן "הוא הדין לאחד עשר" (מכ"ל י, יז): קשה לקבל כי המאמר מתכוון לומר, שאותה ההלכה שהוזכרה היא לבדה יפה לגבי יום האחד-עשר. לשיטתנו משפטים מעין אלה משפטי תיאור הם. נמצאנו למדים, כי יידועם של שני המרכיבים וסדרם היחסי אינם תמיד קובעים את היחס הסמנטי המדויק שביניהם.

נביא דוגמה נוספת, שהיא בסדר הפוך.⁴¹ "מלך ישראל הוא" (דברי הימים ב יח, לא) ["אך מלך ישראל הוא" (מלכים א כב, לב)]: ודאי שלא היה אלא אחד שנודע בשעתו בכינוי זה. וזו הייתה סברתם של שרי הרכב. העובדה, שהייתה טעות בידם, אינה מענייננו.

1.3 ס"ש דו-איברי בעל כינוי הרמו "זה"

טבלה 3

זה-x	x-זה	
1	57	למ"מ
0	0	ממ"ק
1	19	מב"ש
6	12	מכ"ל
0	39	ספ"ד

39 שמא אפשר לנתח ניתוח דומה את "חלום אחד הוא" (בראשית מא, כו), אם כי אפשר גם "הוא" = חלום פרעה. השווה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 18.

40 בנדויד, עמ' 726.

41 אמנם הדוגמה לקוחה לא מתוך הקורפוס שלנו, אך קביעתו וגישתו של בנדויד ושל אחרים כמותו אמורות לחול על כל כתיבה עברית שהיא.

1.3.1 מהנתונים שניתנו לעיל רואים בבירור, כי הדגם זה - x שלטון כמעט בלעדי לו בלמ"מ. צ"ש הבא אחרי הכינוי הוא כמעט תמיד מיודע.⁴² יוצאים מכלל זה הם: "זוה מזבח לעלה לישראל" (דברי הימים א כב, א);⁴³ "כל אלה גבורי חיל" (שם יד, ז). בניגוד לכך, בלשון חז"ל מזדמן תכופות צ"ש בלתי מיודע אחרי הכינוי: 12 פעמים מתוך 19 במב"ש, 3 מתוך 12 במכ"ל, 12 מתוך 39 בספ"ד. לדוגמה: "הרי זו תפילת שוא" (ברכות ט, ג 3x); "אלו בתי דינים שלהם" (ספ"ד ב, ג); "זה שלמים" (מכ"ל יד, ד).

יצוין עוד, כי הדגם זה - צ"ש מיודע מזהה, ואילו זה - צ"ש בלתי מיודע מתאר.⁴⁴

1.3.2 בספ"ד משמש הדגם זה - x פעמים רבות כנוסחה פרשנית לומר "זה מתכוון ל", זה מתייחס ל-" וכדומה. למשל: "זה יוסף שהיה אב בחכמה ורך בשנים" (ח, ד); "זה דרך ערד וחרמה" (יד, ב). השווה גם "החדש הזה זה ניסן" (מכ"ל ו, יח).⁴⁵

1.3.3 x - זה

בלשון המקרא בכלל משמש דגם הפוך זה להבעת תיאור.⁴⁶ דוגמאות עם צ"ש בלתי מיודע: "אבל כבוד זה למצרים" (בראשית ג, יא); "דם זה" (מלכים ב ג, כג); "לעלה לה' כל אלה" (דברי הימים ב כט, לב) - הדוגמה היחידה מתוך הקורפוס שלנו. דוגמאות עם צ"ש מיודע: "הקולך זה בני דוד" (שמואל א כד, יז; כו, יז); "אשתו זאת" (בראשית יב, יב).

בהשוואה ללשון המקרא, דגם זה נדיר יחסית בלשון חז"ל. כל שש הדוגמאות ממכ"ל הן של נוסחה קבועה: "אי זה זה" (ח, ז; יד, ד; טו, יא; יט, ג, יב; כו, טז). ראה עוד: "ושווים אילו ואילו" (שבת א, ט); "הואיל ועני זה עשיר זה" (ספ"ד כח, ד). סיבה אפשרית אחת לנדירותו של דגם זה נעוצה בעמימות שיכולה לנבוע משום תחביר משנאי שלפיו אפשר לומר "ספר זה", ולא רק "הספר הזה" כבלשון המקרא.

42 הסטטיסטיקה כוללת גם אותם מקומות שבהם כינוי הוא מרכיב שני.
43 לאור הפסוקית הקודמת - "זה הוא בית האלהים" - לא מן הנמנע שלפינו הפלוגרפיה: "מזבח תמורת המזבח".

44 קביעה זו מתקנת מה שכתבתי בעבר; ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 10.
45 יש קושי מסוים בפסוק "הנה אלהינו זה קוינו לו ויושענו זה ה' קוינו לו" (ישעיה כט, ט). "אלהינו זה" יכול להתפרש כפסוק שלם, ופירוש זה סביר לאור התקבולת "זה ה'". השווה גם בתחילת הפסוק "ה' אלהי אתה" (כה, א). אולם אפשר לראות לוואי בכינוי בשתי צלעות הפסוק - הכינוי בצלע השנייה על דרך "זה משה".

46 דגם זה נקרא במקרא עשרים וחמש פעמים: בראשית יב, יב; לב, ג, יח; לג, ה; מח, ה; ג, יא; שמות ב, ו; כב, ה; שמואל א כד, יז; כו, יז; שמואל ב טו, ב; יח, כז; מלכים ב ג, כג; ישעיה כה, ט; נד, ט; יחזקאל י, יב; כד, יט; לו, כ; לו, יח; זכריה א, ט; ב, ב; ד, ד; ו, ד; דברי הימים ב כט, לב.

1.4 פ"ש דו-איברי שאינו כולל בינוני פועלי, כינוי רמו ("זה", "זאת" וכו') או צ"י לוקלי

טבלה 4

ש"ת	צ"ש (+ה)	צ"ש (-ה)	צ"ש (+ה) 48	צ"ש (-ה) 47	מרכיב א
צ"ש (+ה) (-)	צ"ש (+ה) ש"ת	צ"ש (-ה) ש"ת	צ"ש (+ה) ש"ת	צ"ש (-ה) ש"ת	מרכיב ב
0	3	0	10	0	למ"מ
0	1	0	2	1	ממ"ק
0	0	0	0	1	מב"ש
0	0	2	0	2	מכ"ל
2	0	0	1	1	ספ"ד

1.4.1 מהטבלה שלעיל מסתמנת נטייה שהמרכיב הראשון יהיה צ"ש מיוחד. צ"ש מיוחד כזה יהיה מן הסתם נושא הפסוק. אם כן, נכון יהיה לראות בדגם צ"ש מיוחד $x - y$ דגם בלתי מסומן. אין ניכר שום הבדל מהותי בעניין זה בין לשון המקרא המאוחרת לבין שאר היצירות שנבדקו מצד אחד, ובין היצירות הלא-מקראיות השונות מצד שני. להלן נצרף הערות על כמה מן הדגמים, וגם ננסה להבין לטיבם של דגמים הסוטים מן הדגם השליט.

1.4.2 כאשר המרכיב השני הוא שם תואר, למ"מ (ובעקבותיה ממ"ק) גמישה יחסית; ואילו בלשון חז"ל אין דוגמאות שבהן עומד ש"ת ברישא, 49 אלא פעמיים: "עלובים בני אדם ש..." (ספ"ד ל"ב, ו; לג, יג). 50 הקדמת שה"ת היא מן הסתם בשל אורך הנושא, הכולל משפט זיקה. כאמור (סעיף 1.1 ס"ק ו) ציין בנדויד, כי לכמה מלים – כגון "כי", "אם" – נטייה למשוך את החידוש לתחילה. ואילו אליבא דאנדרסן, הקדמת ש"ת היא הכלל בפ"ש ממיין (עמ' 42-43); ובצדק הוא מדגיש את הדבר כאחת התגליות החשובות של מחקרו.

דוגמאות כגון "כי גדול אלהינו מכל האלהים" (דברי הימים ב, ב, דא; "צדיק ה'" (שם יב, ו); "כי חנון ורחום ה' אלהיהם" (שם ל, ט) כאילו מחזקות את סברתו של בנדויד. אך מאלפת המובאה הראשונה בשלמותה, שהרי נאמר שם "והיבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים". אין הקדמת "גדול" בצלע השנייה מותנית

47 מרכיב א = מרכיב שברישא; מרכיב ב = מרכיב שבסיפא.

48 לשם נוחות, +ה מציין "מיוחד", -ה "לא מיוחד".

49 לא מנינו "עתיד" בין שמות התואר: פעמיים בצירוף עם מקור – ספ"ד ז, ז, יב.

50 לא שייכנו לכאן את "שלשה [דברים] – תוספת בין השיטין] צריך אדם לומר..." (שבת ב, ז).

התניה מכאנית כדעתו של בנדויד,⁵¹ אלא היא נובעת משיקול סמנטי, ונגררה לתחילת הפסוק בעטיה של אותה התיבה עצמה שבסופה של הצלע הראשונה, וכן בעטיה של התקבולת העניינית שבין שתי הצלעות. השווה גם בהמשך, "כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא" (שם ב, ח); "כי הלויים ישרי לבב להתקדש מהכהנים" (שם כט, לד) – ושוב אין "כי" מושכת אחריה את שם התואר.

חוץ משלושת המקומות הנ"ל מלמ"מ, שבהם נמצא הדגם ש"ת – x מצינו דוגמה אחת נוספת בלבד:⁵² "אם לוא קרוב אחיכה אליכה" (ממ"ק ס"ד, 14). אך יש לציין שמובאה זו לקוחה מדברים כב, ב. אכן בלשון המקרא הקדומה ש"ת כנשוא נוטה לקדום,⁵³ ועל כן משמעותית העובדה, שבמל"מ הסדר הדומיננטי הוא x – ש"ת, כמו ביצירות חז"ל שבבדקו כאן.

1.4.3 הדגם צ"ש מיודע – צ"ש מיודע נדיר למדי. מתוך שלושת המקומות שבמל"מ ניתן להכיר בעליל דגם מזהה ב-[1] "ואנחנו ה' אלהינו" (דברי הימים ב יג, י). עיון בהקשר הרחב מלמד, שנוסף על הניגוד בין "אנחנו" ו"אתם" מודגש אף מושג המונותאיזם. מן הצד השני אין ביטחון מלא לגבי שני המקומות הנותרים, שבהם אפשר בהחלט לראות משפט מתאר: [2] "והיושבים הראשונים אשר באחתם בעריהם ישראל הכהנים הלויים והתנינים" (דברי הימים א ט, ב); [3] "וחושי הארכי רע המלך" (שם כז, לג).⁵⁴ הבאנו בכלל דגם זה [4] "מי האיש הירא ורך הלבב" (ממ"ק סג, 3). כמו כן [5] "אי זה חדש שיש בו אסיף" (מכ"ל ז, א).⁵⁵ ראה גם [6–7] "ניסן ראש לחדשים" (שם ז, ד, ז).⁵⁶ דומה לכינוי הרמז "זה" השגור בספרות חז"ל (ראה לעיל סעיף 1.3.2), הוא הדגם כגון [8] "ימי חייך הימים" (ברכות א, ה): כאן "ימי חייך" הוא למה (lemma), וכוזנת האמירה היא כמו לומר: "ימי חייך" פירושו "הימים". כמו כן [9–10] "כל ימי חייך הלילות... ימי חייך העולם הזה" (שם, שם). השווה [11] "איש פלוני קרובי" (ספ"ד כח, א). במקרים 1, 4, 5 הסדר הוא נשוא–נושא, וביתר המקומות נושא–נשוא.

51 שם, § תרנד, תרנה.
 52 "ו[ח]ן[ח]ן קירו מק[ח]רו שבע אמות" (שם לג, 9) מוקשה, שכן כל רצף זה אפשר שהוא תלוי בפועל הקודם, "עשיתמה" – "ועשיתמה בית למורה בית לכ[ח]ן[ח]ן" כמדת [בית הכי[ח]ן].
 53 יצוין כי בחלקים הסינפטטיים של דברי הימים מצינו ארבעה מקרים של הדגם ש"ת – ש"צ ש מיודע (ואמנם תמיד "כי" בראשם), ולכולם אותו מטבע לשון במקורם: דברי הימים א טז, כה (=תהלים צו, ד); שם כא, יג (=שמואל ב כד, יד); דברי הימים ב כד, יא (=מלכים ב יב, יא); שם לד, כא (=מלכים ב כב, יג).
 54 השוואה עם הפסוק הקודם (ויהונתן ... יועץ איש מבין וסופר הוא...) מלמדת, שספק לפנינו תמורה; לאמתו של דבר, יש כאן פסוק שלם.
 55 אין צריך להניח הפלוגרפיה. האפשר לראות "חדש" כמרכיב צ"ש עם "אי זה?"
 56 "ראש" = הראש.

1.4.4 צ"ש מ'ודע - צ"ש לא-מ'ודע

להלן מבחר דוגמאות.

למ"מ: "שלמה בני נער ורך" (דברי הימים א כב, ה);⁵⁷ "ואחיתפל יועץ למלך" (שם כו, לג); "ופניו למלחמה על ירושלם" (דברי הימים ב לב, ב).⁵⁸
ממ"ק: "חדריהמה ופרורייהמה כתחתונות" (מב, 9).

מב"ש: "מצותן עד שיעלה עמוד השחר" (ברכות א, א 3x); "...ששלוחו של אדם כמותו" (שם ה, ה); "תחילתן שגגה וסופן זדון תחילתן זדון וסופן שגגה" (שבת יא, ו); "כל ישראל בני מלכים" (שם יד, ז).⁵⁹

מכ"ל: "הלא דברים קל וחמר" (ב, ז); "שלוחי הקב"ה לא כשלוחי בשר ודם" (ד, כ); "הואיל והפסח מצות עשה" (כ, ד); "מה שביעי רשות אף כלן רשות או מה השביעי רשות אף לילה הראשון רשות" (כז, ז).

ספ"ד: "השנה שנים עשר חדש" (ט, ט, י, יג, יח); "איין אנו יודעין שראובן בכור" (י, ד); "איש פלוני גבור" (כח, א); "כל הגפנים האלה שלך" (לא, ז).⁶⁰

1.4.5 במרבית המקומות הנותרים מהדגם צ"ש מ'ודע - צ"ש לא-מ'ודע ניכרות נוסחאות קבועות, והדבר בולט ביותר ברשימות הנמצאות בדברי הימים ובממ"ק.

א. לציון שמות, בעיקר שמות בני-אדם, כגון: "בני תולע עזי ורפיה" (דברי הימים א ז, ב);⁶¹ "ואחזתם ומושבתם בית אל ובנותיה" (שם, פס' כח); "ושם אחיו שרש ובניו אולם ורקם" (שם, פס' טז); "יש שם מקום ששמו חדרך" (ספ"ד ז, ו).

ב. לציון מידות או סטטיסטיקה: "והקדשים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים" (דברי הימים ב כט, לג); "וגובהמה ארבע אמות" (ממ"ק לג, 12); "מדה⁶² מן פנה למזרח צפון עד שער שמעון תשע ותשעים באמה" (שם לט, 14); "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת" (שבת ז, ב).⁶³

לפי אנדרסן (עמ' 49) מועדף בהומש הסדר נשוא-נושא בציון מידות. אם כן, לפנינו שוב נטייה להקדים את הנושא. בקורפוס שלנו אין מזדמנת אף דוגמה אחת שבה קודם מספר במשפטים מסוג זה.

57 השווה: "שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך" (שם כט, א).

58 הבאתי לכאן גם מקומות שבהם המרכיב השני הוא צירוף יחס לא לוקטיבי.

59 הדפוס מוסיף "הם" אחרי "מלכים".

60 השווה: "כל מה שאתה רואה שלך הוא" (שם לא, ח).

61 ואף בסדר הפוך, כמו "שפים וחפים בני עיר" (שם ז, יב). שני הסדרים גם יחד נמצאים שם בפסוק יג. שם פרטי בנוסחה כזאת, או כאשר מדובר באיש או מקום שאיננו מפורסם ביותר, מוחזק בעינינו כבלתי מ'ודע.

62 "מדה" - ללא הא הידיעה; כמו כן "אורך..." (שם לח, 13); "וגובה" (מ, 9).

63 צ"ש בלתי מ'ודע, אם כי הצירוף חוזר על "כל אנ מלאכה ומלאכה", שהוזכר במשנה הקודמת. ייתכן שאין לפנינו פ"ש שלם. השווה פסוק מסכם בסוף המשנה: "הרי אלו (יהן) - הוספה מיד שנייה) אבות מלאכות ארבעים חסר אחת".

1.4.6 צ"ש לא-מיודע - צ"ש מיודע

"ומן בני הכהנים רוקחי המרקחת לבשמים" (דברי הימים א ט, ל);⁶⁴ "פני אריה פניהם" (שם יב, ט); "כי גבורי חיל כלם" (שם, פס' כב); "כי לעולם חסדו" (שם טז, מא; דברי הימים ב ה, יג; ז, ג, ו; כ, כא);⁶⁵ "כי כן מצות דויד" (שם ה, יד); "ושם היה נביא לה' עוד ד שמו (שם כה, ט)⁶⁶; "לא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא" (ספ"ד מג, טז); "הנה אמת נכון הדבר" (ממ"ק נה, 5, 20).

יש לציין, כי שני המקומות הללו ממגילת המקדש מבוססים על דברים יג, טו; יז, ד.

1.4.7 צ"ש לא-מיודע - צ"ש לא-מיודע

להלן מובאות כל הדוגמאות המעטות שמזדמנות בקורפוס שלנו:⁶⁷ [1] "כי מקוללי אלוהים ואנשים תלוי על העץ" (ממ"ק סד, 12);⁶⁸ [2] "הזורק... כזורק באור" (שבת יא, ג) - ה"א הידיעה הגברית; [3] "מותר שלמים לשלמים ומותר פסח לשלמים" (מכ"ל יד, ד); [4] "עבד מלך מלך" (ספ"ד טו, ד). מתוך המקומות האלה, רק [1] מקדים את הנשוא.

1.5 פ"ש דו-איברי כעל צ"י לוקטיבי / אקזיסטנציאלי

טבלה 5

	צ"ש (+ה) - צ"י	צ"ש (-ה) - צ"י	צ"ש (+ה) - צ"י	צ"ש (-ה) - צ"י
למ"מ	24	14	23	53
ממ"ק	1	7	0	12
מב"ש	0	6	0	0
מכ"ל	15	23	0	1
ספ"ד	0	1	0	2

64 הבאנו לכאן את המקום הזה, שבו הצירוף השמני הראשון הוא צירוף יחס.

65 מטבע לשון קבוע ונפוץ זה בא גם בחלק סינפטי של ספר דברי הימים א - טז, לד.

66 סדר זה אופייני לגלוסה, והוא שונה מהותית ממקרה כגון "כי שרה שמה" (בראשית יט, טו), הנידון אצל אנדרסן, (עמ' 41). א-שמו מזדמן במקומות אלה: שמואל א יז, ד, כג; כה, כה; מלכים א יג, ב; זכריה ו, יב; איוב א, א.

67 ספק אם שייך לכאן "גם עלה לרב בחבלי השלמים" (דברי הימים ב כט, לה); קרוב יותר שלפנינו פ"ש חד-איברי, פסוק המציין ישות. כל הדוגמאות האלה סותרות את קביעתו של כהן: "הנשוא לא יופיע כבלתי מיודע אלא עם נשוא שהוא צירוף יחס לוקלי, אלא אם כן הנשוא הוא שם פרטי שמטבעו הוא מיודע" (כהן, 1975, עמ' 90).

68 אי התאמה במספר. שמה יש לגרוס "ממקוללי"?

מעמד מיוחד יש לצירוף יחס בתור אחד המרכיבים העיקריים של פ"ש.⁶⁹ מדובר כאן בצ"י המציין ישות עצם או איש או מיקומו במקום מסוים. כלולים כאן אף משפטים המביעים קניין באמצעות למד של יחס. לדעת הוג' (ראה עמ' 2) ישות היא אחת משתי המשמעויות המובעות על ידי פרידיקציה. משום כך נראה לנו נכון יותר להבדיל בין צ"י סתם לבין צ"י לוקטיבי-אקזיסטנציאלי,⁷⁰ ולא על דרך אנדרסן, שכורך כל צ"י במקשה אחת.

1.5.1 צ"ש מיודע - צ"י

להלן מבחר דוגמאות: "הלא ה' אלהיכם עמכם" (דברי הימים א כב, יח); "כי מעמדם ליד בני אהרן" (שם כג, כח); "ה' עמכם בהיותכם עמו" (דברי הימים ב טו, ב); "יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו" (עזרא ת, כב); "עוד טמאתו בו" (מ"מ ק ג, ז); "אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן" (מכ"ל ט, יא); "הדבר הזה בראש חדש" (שם י, א); "שאר כל המשקין מנין" (שם כ, יב; כא, א).

1.5.2 יצוין כי אחוז ניכר - כמחצית - מן המשפטים מדגם זה בלמ"מ הם משפטי מצב. לדוגמה: "ובני ישראל בערים" (עזרא ג, א); "ואזני כל העם אל ספר התורה" (נחמיה ה, ג); "והבכורה ליוסף" (דברי הימים א ה, ב); "וה' אלהיו עמו" (דברי הימים ב א, א). וכן עם צ"ש בלתי מיודע: "ואדמה עליהם" (נחמיה ט, א). אך אין זה נכון לומר, כי מבנה משפט מצב מחייב איחור צ"י או הקדמת צ"ש, כפי שניתן להיווכח מפסוקים כגון "ועמי אלעזר... ועמהם יזבד" (עזרא ה, לג); "ועמהם ספר תורת ה'" (דברי הימים ב יז, ט); "ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצרות" (שם ה, יב). אמנם ברוב המכריע של המקרים הסדר הוא אכן צ"ש - צ"י, אך גם הסדר ההפוך מתועד.

1.5.3 מן הדין להזכיר עוד דבר בהקשר זה. כבר הועלתה כמה פעמים סברתו של בנדויד, כי למספר מליות, וביניהן "כי", השפעה על סדר המלים. מהמקומות המובאים כאן ניתן ללמוד, כי אין המלה "כי" משנה דבר במקום שצ"י הוא מרכיב שני של פ"ש: "ה' עמכם בהיותכם עמו" (דברי הימים ב טו, ב); "כי ה' אלהיו עמו" (שם, פס' ט); "ה' אלהים אלהי עמך" (דברי הימים א כה, כ); "הלא ה' אלהיכם עמכם" (שם כב, יח).

1.5.4 צ"י - צ"ש מיודע

ב-13 מתוך 23 כתובים המייצגים דגם זה בלמ"מ דומה כי המשפט או מזהה או מנגד. ראה למשל: "כי מהאלהים המלחמה" (דברי הימים א ה, כב); "לך ה' הגדלה והגבורה

69 הראינו את הדבר ביחס ללשון המקרא הקדומה. ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 9-10; אנדרסן, עמ' 50-49.

70 על הצורך בהבחנה בין אקזיסטנציאלי (קיום או ישות) ולוקטיבי (מיקום), ראה: מוראוקה, "אית". השווה גם: גולדנברג, עמ' 117-131.

והתפארת והנצח וההוד... לך ה' הממלכה" (שם כט, יא); "כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (שם, פס' יד); "ולך הכל" (שם, פס' טז);⁷¹ "כי עליך עינינו" (דברי הימים ב כ, יב); "כי לא לכם המלחמה כי אם לאלהים" (שם, פס' טו);⁷² "עמו זרוע בשר ועמנו ה' אלהינו לעזרנו" (שם לב, ח).

לאור זה וגם לאור הנאמר לעיל (1.5.2), קרוב להניח כי בלמ"מ הדגם צ"ש מיודע - צ"י הוא בלתי מסומן, בדרך כלל. התריג היחיד שמצינו הוא "העשר והכבוד מלפניך" (דברי הימים א כט, יב). ההקשר שהכתוב מצוי בו משופע התבטאויות המטעימות את ייחודו של השם: "לך ה' הגדלה והגבורה... לך ה' הממלכה" (פס' יא); "אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל" (פס' יב). מצד שני, כיוון שבקרב למחצית היקרויות הדגם צ"י - צ"ש מיודע אין מורגשת כל הדגשה שהיא, קרובה ההשערה, כי הן בחרג היחיד הנ"ל והן בשורה של המקומות הנ"ל באותו הסדר ההפוך שבהם כן ניכרת הדגשה בצירוף היחס הקודם לא סומנה ההדגשה בתוקף סדר מרכיבים מסוים אלא באמצעות על-חיתוכית (suprasegmental) או פרזודית כלשהי. כל שניתן לומר הוא, שאילו רצית להטעים את צירוף היחס, היית נוטה להקדימו.

1.5.5 מהטבלה שלעיל עולה, שצ"י נוטה לקדום, אם צ"ש הוא בלתי מיודע. נטייה זו חזקה במיוחד בלמ"מ, ובעקבותיה בממ"ק. לעומת המצב בשלב הקדום יחסית בתולדות הלשון, הפוך המצב בלשון חז"ל, כפי שניתן ללמוד מהנתונים לגבי שתי המסכתות של המשנה וכן המכילתא. הנה מספר דוגמאות:

צ"י - צ"ש לא-מיודע: "כי עליהם המשמרת" (דברי הימים א ט, כז); "ועמך לרב עשי מלאכה חצבים..." (שם כב, טו); "ובחמשה עשר לחודש הזה מקרא קו[דש]" (ממ"ק יז, 10); "ובין שער לשער [מדה] שלוש מאות וששים באמה" (שם מ, 13); "מנין ראייה" (מכ"ל יז, יח); "מאין לו ריחים מאין לו תנורים במדבר" (ספ"ד יא, ז).

צ"ש לא-מיודע - צ"י: "כי שמחה בישראל" (דברי הימים א יב, מא); "שלום לך ושלום לעוזרך" (שם, פס' יט); "ועמוד בתוך באמצעו" (ממ"ק ל, 9); "שלשה בן] שערים במזרח ושלשה בדרום ושלשה לים ושלשה לצפון" (שם מ, 11); "מה מקום לתפילה זו" (ברכות ד, בא); "סימן רע לו" (שם ה, ה); "אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר" (שבת ח, ט; ז, ד); "לקיחה ושחיטה בעשור" (מכ"ל י, י); "שם אחד לכלם" (שם יא, ו); "שבע כתות של צדיקים בגן עדן" (ספ"ד יח, ב).

71 כדאי לשים לב להצטברות התבטאויות הדגשה בקטע זה, המטעים את ייחודו של אלוהי ישראל.
72 השווה: "לא לכם להלחם בואת" (שם, פס' יז). בכלל, קטע זה משופע בהתייחסות מודגשת למקום.

הן הגמישות היחסית שמגלה למ"מ בדבר סדר המרכיבים הן הנטייה הגוברת בלשון חז"ל לצד הקדמת צ"ש, מיודע או לא מיודע, עומדות בסתירה גמורה לקביעתו הפסקנית של דוד כהן.⁷³ הלה טען, כי משפטי קיום או מיקום חוק כללי להם:

צ"י - צ"ש לא-מיודע

צ"ש מיודע - צ"י

כדי לבסס את טענתו מביא כהן ראיות ממגוון רחב של לשונות העולם, כולל יפנית. כמוכן הוא מביא דוגמה מערבית: "פי אל בית רג'ל" כנגד "אל-רג'ל פי אל-בית". אולם הסקירה, אם כי לא שיטתית, שערכנו לגבי המובאות מלמ"מ מלמדת, שתרגומים ערביים של המקרא אינם מגלים עקביות בעניין זה. מכל מקום, ברי שחוק כזה אין לו קיום בעברית.

2. פ"ש תלת-איברי

2.1 פסוקים שמנייים יש שלשני מרכיביהם העיקריים נוסף אלמנט שלישי בדמות כינוי אישי בגוף שלישי או כינוי רומז "זה" וכד'. מהותו של אותו מרכיב שלישי עומדת במרכזו של דיון מקיף בחקר השפות השמיות, בעיקר עברית, חבשית (געז) וסורית קלאסית.⁷⁴ עד כמה שנוגע לעברית הקלאסית,⁷⁵ נחלקו חוקרים בין שני מחנות: אלה הטוענים שקיים "אוגד"⁷⁶ גם בעברית, כמו ברוב השפות ההודו-אירופיות, מזה; ואלה השוללים, ואינם מכירים באוגד, מזה. דבר אחד צריך להיאמר

73 כהן, 1984, עמ' 38-40.

74 אשר לעברית, ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 17-18, ובעיקר פרק ד הנקרא "אוגד פרונומינלי" (עמ' 67-82), ושם ביבליוגרפיה מקיפה; לאחרונה ראה גם: מ"צ קרדי, "על תפקיד ה'אוגד' הכינוי בלשון חכמים (עיון בסעיף אחד של 'דקדוק לשון המשנה' למ"צ סגל)", בתוך: א' דותן (עורך), מחקרים בעברית ובערבית - ספר זיכרון לדב עירון, תעודה ו, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 15-30. לגבי חבשית התבטא בצורה חריפה ובהירה פרטוריוס, עמ' 159-160. וראה לאחרונה: כהן, 1984, עמ' 192-209. שאלת האוגד הייתה אחת השאלות המרכזיות במחקר תחביר הסורית הקלאסית בשנים האחרונות. ראה: מוראוקה, פסוק שמני; גולדנברג, מבנה משפט סורי; מוראוקה, דקדוק סורי, עמ' 59-65.

75 דומה שהמצב בעברית חדשה שונה מהותית בהשוואה לזה שבעברית הקלאסית בכלל והמקראית בפרט. כידוע, השאלה נחקרה בידי א' רובינשטיין, בספרו המשפט השמני, וע' אורנו, תחביר העברית החדשה, חלק ראשון. לגבי לשון המשנה, ראה דיון קצר אצל סגל, דקדוק, § 331; מ"צ קרדי, המאמר המצוטט לעיל; א' בנדויד, פרק מו (עמ' 692-769).

76 סגל מדבר על "קשר". הן "אוגד" והן "קשר" הם תרגום של המונח הלועזי copula. אנדרסן (עמ' 36) משתמש במונח resumptive (pleonastic) pronoun: מאחורי resumptive עומדת כנראה ההשקפה, כי הצ"ש ברישא הוא במעמד אקסטארפוויציה ואילו pleonastic מניח, שהכינוי הוא רשות, ואין לו תפקיד חיוני מבחינת המסר. נראה להלן, שההנחה השנייה מוסעת מעיקרה, לפחות בעברית המקרא.

בהדגשה יתרה: טעות עקרונית היא לא להבחין בין לשונות שבהן יחס פרידיקציה חייב לבוא לביטוי פורמלי (מורפמי-לקסיקלי) מפורש בתור מרכיב שלישי לבין לשונות שבהן הוספת מרכיב שלישי אינה בגדר חובה – או, במלים אחרות, פסוק שמני בעל שני איברים מתפקד כמבע שלם, תקין ולא פגום.⁷⁷ עם הראשונות נמנות רוב השפות האירופיות החדשות. משפט עברי כגון "שמי יעקב" יכול בהחלט להיות מבע שלם ומוגמר, אבל אין הדבר כן לגבי מקבילו האנגלי המילולי My name Jacob, שהוא אך ורק שבר ממבע רחב יותר ושלם. עוד הבדל חשוב יש בין ה"אוגר" בשפות ההודו-אירופיות לבין זה שבשפות השמיות העתיקות: בראשונות האלמנט המשמש כאוגר הוא פועל קיום או ישות,⁷⁸ ואילו באחרונות הוא כינוי רמז – למעט הסורית הקלאסית, שבה מלית קיום ("איתי") נהפכה לחליפה של כינוי רמז במידה רבה, אך מבלי לדחוק את רגליו לגמרי.

עוד הערה עקרונית מתודולוגית. אל לנו לבלבל בין כוונת המדבר או הכותב ובין האפקט או הרושם שעשוי להיווצר בלבו של השומע או הקורא. לגבי מבע כגון "ה' הוא הצדיק" יטען הטוען, שבשל הכינוי באמצע רואים שלפנינו מבע שלם, ולא צירוף של גרעין ולוואי. עם זאת עדיין לא נאמר שאכן לכך התכוון בעל המבע, והשימוש בכינוי בא להצהיר שבין שני המרכיבים משני צדיו קיים יחס של פרידיקציה. אף שאין זה תמיד קל לקיים אבחנה דקה זו, יש להשתדל בכיוון זה.⁷⁹ נחלק פסוקים שמניים בעלי שלושה מרכיבים לפי מקומו של הכינוי בתוך הפסוק מזה, ולפי זהות הכינוי מזה.

טבלה 6

צ"ש - הוא - צ"ש	צ"ש - צ"ש - הוא	צ"ש - זה - צ"ש	
10	4	0	למ"מ
2	1	0	ממ"ק
5	0	0	מב"ש
2	4	8	מכ"ל
12	1	0	ספ"ד

77 ראה גם דברי ביקורת מפי קדרי נגד סגל: קדרי, עמ' 22.

78 רק על רקע זה ניתן להבין את דברי בנוויסט על תפקיד האוגר בשפות ההודו-אירופיות העתיקות: E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale* I, Paris 1966, pp. 167-151

79 הרי דוגמה של ניסוח מטעה: "Ce morphème, de valeur lexicale nulle, indique par sa seule présence que le syntagme dans lequel il se trouve est un énoncé fini" (194: עמ' 193). ברם מוסיף כהן (עמ' 194): "... dans quel cas l'emploi de la copule est-il motivé?"

2.1.1 צ"ש - הוא - צ"ש

בלמ"מ דגם זה מזהה או מנגד. עדיף להגדיר צ"ש, כנשוא וצ"ש, כנושא.⁸⁰ "אתה הוא ה' לברך את עשית את השמים" (נחמיה ט, ו); "אתה הוא האלהים אשר..." (שם, פס' ז).

וכן בכתובים המביעים את ייחוד השם: "ה' הוא האלהים" (דברי הימים ב לג, יג); "הלא אתה הוא אלהים בשמים" (שם כ, ו).

מעניין כי בכתוב האחרון צ"ש, בלתי מודע הוא, תופעה נדירה.⁸¹ בכל הכתובים שהובאו לעיל תפקידו של הכינוי הוא הבלטה (*mise en relief*): הוא מבליט את המובע על ידי מה שקודם לו. כך הדבר גם בכתובים הבאים: [1] "כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל" (עזרא ז, ט); [2] "אל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם" (נחמיה ה, י); [3] "אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם להם אזבח..." (דברי הימים ב כה, כג).

בדוגמה [2] הנ"ל אפשר להצביע על ניגוד בין עצב ושמחה,⁸² ואילו ב-[3] ההבלטה נמשכת ובאה לידי ביטוי אף ב"להם" הקודם לפועל ומתוך ההקשר עולה ניגוד בין אלוהי הנכר לבין אלוהי ישראל: "...ויוסף למעל בה'... ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו" (פס' כב-כג). ב-[1] קובע התאריך הניתן בראש המשפט את אחד משני המסמרים הכרונולוגיים שבאו להגיד כמה זמן - חמישה חודשים - נמשכה נסיעת העולים מבבל; הרי נאמר בהמשך "ובאחד לחדש חמשי בא אל ירושלם כיד אלהיו הטובה עליו".

בשלושה מקרים בא כינוי הרמז בראש המשפט, וגם שם אפשר לייחס לכינוי תפקיד זיהוי, אף כי כוח הזיהוי חלש מעט:⁸³ [4] "אלה הם אשר עברו את הירדן" (דברי הימים א יב, טז); [5] "אלה הם ראשי אבות ליושבי גבע" (שם ח, ו); [6] "זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעלה" (שם כב, א).⁸⁴ יושם נא אל לב, כי בדוגמה [5] קודם משפט קצר - "אלה בני אהוד" - בלי הכינוי, דבר שמן הסתם יצא ללמדך, ששימוש בכינוי הוא רשות; ולמעשה ראינו כבר (סעיפים 1.3.1-1.3.2), כי ברוב רובם של משפטים דומים בעלי כינוי רמז אכן חסר כינוי הגוף. השווה גם דוגמה [6], שבה שוב בא כינוי הגוף בחצי הפסוק הראשון, ובחציו השני חסר הוא.

80 אין מתקבל על דעתנו, אם כן, ניתוחו של כהן את המבנה הדומה שבגזע "אנא ואתו מיכאל מלאך". לדעת כהן (עמ' 200), לפנינו מבנה P - S P', והכינוי שבאמצע הוא תחליף של הכינוי האמיתי שבה אחריו. ברם השווה להלן § 2.1.5.

81 השווה "אתה הוא רואה" (ספ"ד ל, ד), המבוסס על "אנכי הרואה" (שמואל א ט, יט).

82 צורת הנקבה ("היא") נגדרה אחרי הצ"ש הקודם.

83 השווה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 77. מן הראוי לציין, כי בשלושת המקומות הללו בא טעם מפסיק עם כינוי הגוף, כך שהוא וכינוי הרמז הקודם נתפסו בעיני בעלי הטעמים כהיחידה סמנטית בלתי נפרדת. בניגוד לכך, בכתובים שהובאו לעיל (1-3) טעם מפסיק בא לפני כינוי הגוף.

84 על היעדר היידוע המתמיה ("מזבח") כבר הצבענו לעיל § (1.3.1).

השווה גם את שני המקרים הבאים מממ"ק. אמנם שניהם מבוססים על מקור מקראי: "כי תועבה המה לפני כול עושה אלה" (ס, 19);⁸⁵ "כי הדם הוא הנפש" (נג, 6; השווה דברים יב, כג).

תפקיד הזיהוי ניכר היטב כאשר הכינוי בא אחרי מלת שאלה,⁸⁶ כגון: "כמה הוא רקק מים" (שבת יא, ד); "אי זה הוא בן זוגו" (שם יב, ג); "אי זה הוא חכם" (ספ"ד כב, א); "אי זה הוא דבר שהוא בבל יראה" (מכ"ל כט, ג); "אי זה הוא" (שם, ה).

2.1.2 כבר רמזנו לעיל לתהליך החלשת כוח הזיהוי של כינוי הגוף, במיוחד כשוה בא אחרי כינוי רומז. דבר זה ניכר מאוד בלשון חז"ל. רק במקום אחד ניתן עוד לראות כינוי מזהה: "אלו הן הפרקים" (ברכות ב, ב) – הפרקים מתייחסים לאלה שהוזכרו במשנה הקודמת. בשאר המקומות הפסוק הוא פסוק מתאר, ואין מורגשת שום הטעמה על כינוי הרומז הקודם:

"זה הוא האמור לך לשנים לשמיטים וליובלות לנטיעה ולירקות" (מכ"ל ז, יא); "ואלו הם החטים והשעורים" [עם ה"א הידיעה הגברי] (שם כו, טז); "איזה הוא – זהו מחמשת המינין" (שם כט, ה); "זה הוא מזרח ומערב" (ספ"ד ג, א); "זהו שאמר הכתוב...?" (שם לו, א).

אותה החלשה מורגשת לא רק כשהמשפט פותח בכינוי רמו, אלא גם בדוגמה כגון: "...שהדחתן היא גמר מלאכתן" (שבת כב, ב).⁸⁷ ראוי לציין, כי כאן שני המרכיבים כאחד מידועים. וכן "כך היא וסתו של פלוני לקבל את הכל" (ספ"ד ו, ז).

ואשר לשאלה, אם הכינוי באמצע מבליט את הקודם אם לאו, אין להכחיש כי אי אפשר להימנע ממידה מסוימת של סובייקטיביות. כך למשל: "שכר הוא לכם ישיבתכם בהר הזה... הניה היא לכם ישיבתכם בהר הזה... הא הניה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה... רע הוא לכם ישיבתכם בהר הזה" (ספ"ד יג, ז-יא).

מדרש זה בא לפרש את הכתוב "רב לכם שבת בהר הזה" (דברים א, ו), וגם אם המלים הקודמות לכינוי מובלטות, אין ההבלטה בטוחה כל כך. מכל מקום בכוונת בעל המדרש להציג דרכים שונות שניתן לפרש בהן את תיבת "רב". ראה עוד: "כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה" (מכ"ל א, יא, יג);⁸⁸ "כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו" (שם א, טז); "לשון סורסי הוא זה" (שם יב, ז).

ראויה לתשומת לב העובדה, שבכל משפט ומשפט מתוך המובאה מספרי דברים (יג, ז-יא) מותאם הכינוי לצ"ש, במין ובמספר. דבר זה דומה שמפריך את הצעתו של

85 "עושה" = עושי? הכתוב מבוסס על דברים יח, יב.

86 שימוש זה ידוע גם בלשון המקרא: "מי הוא ירשיעני" (ישעיה נ, ט); ראה: BDB, ערך "הוא", 4; מוראוקה, דקדוק סורי, § 14.

87 בדפוס נוסף "זו" לפני "היא".

88 בשורה 11 הילקוט משמיט את הכינוי, ואילו בשורה 13 משמיטו כ"י אוקספורד, וכן מהדורת לויטערבאך.

כהן,⁸⁹ הרואה בכינוי המצעי נשוא מדומה או תחליפו שמצפה לנשוא האמיתי הבא אחריו.⁹⁰ מכל מקום ברור, שאי אפשר להחיל את הצעתו של כהן על טיפוס העברית הנידון כאן. יש עוד לקבוע כי, עד כמה שנוגע להתאמה, הדוגמאות שהובאו לעיל מספ"ד – ראה גם: "רע הוא הבטלה" (יד, א) – מעידות על תחביר שונה ממה שמצינו בכמה כתובים מקראיים, כגון: "אחת היא יונתי" (שיר השירים ו, ט); "אלה הם משפחות הקהתי" (במדבר ג, כז).

במקום אחד בלבד אפשר שנוסף כינוי לשם יתר בהירות אחרי צ"ש, ארוך: "מי שעשה לכם נסים במצרים וכל הנסים האלו הוא עתיד לעשות לכם נסים בכניסתכם לארץ" (ספ"ד לה, יג).⁹¹

2.1.3 צ"ש₁ – צ"ש₂ – הוא

ראשית כול חשוב לציין, כי צ"ש₂ בדגם זה הוא תמיד בלתי מיודע. קביעה זו נראה שכוחה יפה אפילו במשפט "ובעשרה לחדש השביעי הזה יום כיפורים הוא" (ממ"ק כה, 10), המבוסס על מקור מקראי (ויקרא כג, כז).⁹² חוץ מן "כל ההמון הזה... מידך הוא" (דברי הימים א כט, טז) ההכרעה בדבר מידת התבלטה שיש לייחס לכינוי היא סובייקטיבית במידה מסוימת. ראה למשל: "הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות" (עזרא ט, יא); "כל מה שאתה רואה שלך הוא" (ספ"ד לא, ח).⁹³

קושי זה מתגבר במיוחד כאשר כנגד "היום קדוש הוא לה' אלהיכם" (נחמיה ה, ט) נאמר "כי קדוש היום לאדנינו" (שם, פס' י, וכן "כי היום קדוש" (פס' יא). איני יודע איך לפרש את ריבוי הדגמים המודגמים במשפטים האלה הסמוכים זה לזה. ראה עוד: "שהגוים קרובי תשובה הם" (מכ"ל ג, טו, יח). אף ברור שסברתו של בנודיד (§ תקז) כי דגם זה שמני יותר, בלתי תלוי בזמן כאילו לשם הבעת אמתות נצחיות, אינה יכולה לפרנס את הכתוב הראשון.

במקום ששני הצירופים השמניים בלתי מיודעים כאחד, כמו "שריפה מעין מלאכה היא" (מכ"ל כב, ב; כת, ג), דומה שהכינוי כאילו מאותת על סיום המבע, מעין פסיק.

89 ראה הערה 80 לעיל.

90 אותה סברה הביע גם אוולד. ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 67.

91 שני כתבי-יד משמיטים את הכינוי, ואחד גורס "...עתיד הוא". לפרטים ראה מהדורת פינקלשטיין.

92 ידין מציין כי במקור המסורתי גורסים "הכיפורים", ואילו הנוסח מקומראן זהה עם זה של השומרונים ותרגום השבעים.

93 משפט זה קודם לו: "כל הגפנים האלו שלך כל הזיתים האלו שלך". מקצת כתבי-יד גורסים "הם" אחרי "שלך".

2.1.4 צ"ש - זה - צ"ש

דגם זה מצוי בקורפוס שלנו אך ורק במכילתא, ואופייני ללשון פרשנות.⁹⁴ צ"ש, מביא מה שנדרש (lemma), ואילו צ"ש₂ מציג את פירושו.

"החדש הזה זה ניסן" (מכ"ל ו, יח); "שביעי זה תשרי ראשון זה ניסן" (שם ז, ג); "גן נעול אלו הזכרים. גל נעול מעין חתום אלו הנקבות" (שם יד, יח); "גן נעול אלו הנשואות. גל נעול מעין חתום אלו הארוסות... גן נעול גל נעול אלו שתי ביאות" (שם, יט). יושם אל לב, כי בשני המקומות האחרונים הכינוי (רבים) מותאם לצ"ש₂.

2.1.5 הערות כלליות על פ"ש תלת-איברי

נדון כאן במקצת שאלות כלליות העולות מעיונו במהותו של פ"ש תלת-איברי בכלל, ובזו של הכינוי הרומז, מרכיבו השלישי, בפרט. כיוון שכינוי הרמז "זה" בתפקיד זה מתועד ביצירה אחת בלבד מתוך היצירות שבקורפוס שלנו, וגם כיוון שמשפטים המכילים "זה" מעין זה שייכים למרשם מוגדר (לשון פרשנות), נוציא אותם מכלל דיונו.

א. דומה עלינו, כי עיקר תפקידו של הכינוי הפרוד בתור מרכיב שלישי בפ"ש הוא הבלטת מרכיב הקודם לו. אם ננקוט מינוח שרווח בבלשנות השמית בדור הקודם, אפשר לדבר על יחס תלוי (casus pendens). בימים אלו מקובל יותר המינוח אקסטראפוזיציה (extraposition).

ב. נראה לנו כי שימוש בכינוי הפרוד הוא בחינת רשות. ראינו אמנם שיש מקומות שבהם ניתן לפרש את ההבלטה לצד ניגוד או זיהוי - זיהוי כהגדרתנו.⁹⁵ ברם ראינו גם כי ניגוד או זיהוי יכול לבוא לידי ביטוי אף בלי הכינוי הפרוד. קרוב לוודאי שבאמרו משפטים מזהים או מנוגדים באינטונציה מסוימת. אם כן, הכינוי הפרוד הבלית תכנים סמנטיים אלה ביתר שאת. השווה גם שלושת הכתובים שהובאו מספר נחמיה,⁹⁶ בהם שלושה דגמים - אחד עם כינוי פרוד - משמשים בערבוביה.

ג. עם זאת יש להודות, כפי שהראינו בסעיפים 2.1.2, 2.1.3, כי מסתמן תהליך של החלשת כוח ההבלטה שאפשר לייחס לכינוי הפרוד. הדבר ניכר כבר בספר קהלת, ומתוך הקורפוס שלנו נכון הדבר במיוחד בלשון חז"ל. פירוש הדבר, שהכינוי הפרוד מתקרב והולך לאוגד במונח המקובל.⁹⁷

ד. אם נקבל את עיקר תפקידו של הכינוי הפרוד בפ"ש תלת-איברי כהבלטה, על כורחנו נדחה את הסברה כי הוא אוגד או קשר. לדידנו אין צורך גמור בציון כזה.

94 גם בלשון המקרא הקדומה רווח דגם תלת-איברי בפירושי חלומות. אולם מבנה הדגם שונה שינוי משמעותי בכך שהכינוי בא בסוף, כמו: "שלושת השריגים שלשת ימים הם" (בראשית מ, יב); ראה: מוראוקה, הדגשה, עמ' 17-18; M.H. Goshen-Gottstein "Hebrew syntax and the history of the Bible text - a peshet in the MT of Isaiah", *Textus* 8 (1973), pp. 106-110; מעניין שהדוגמה שגושן-גושטיין דן בה היא מדגם צ"ש - ש - הוא - צ"ש.

95 ראה הערה 18 לעיל.

96 לקראת סוף סעיף 2.1.3.

97 לעומת זה קובע קדרי (עמ' 28), כי "בלשון המשנה [במונח הרחב, כולל מדרשים, תלמוד וכיו"ן] אין אוגד כינויי כלל".

מטבעו של פסוק שמני, הצמדת שני צירופים שמניים זה לצד זה דיה להצביע על כך שלפנינו משפט שלם, ובין שני הצירופים יש יחס של השאה. יש שההקשר התחבירי יסייע בידי הקורא או השומע להכרעה, אם לפניו פסוק שלם או תמורה שהיא אחד המרכיבים העיקריים של הפסוק. לא זו אף זו: תכונה מהתכונות הפרוזודיות אף היא עשויה לבוא לליבון יחס תחבירי. יש לזכור, שברוב המכריע של הפסוקים השמניים שבקורפוס שלנו אין משמש כינוי פרוד כאיבר שלישי. הדבר נכון גם אם נוציא מכלל דיון את המקרים שבהם מופיע תהליך הפיכת הכינוי לאוגד גמור. לפי קדרי, ברוב העדויות שהוא בדק מחדש על פי דקדוקו של סגל, הכינוי הפרוד משמש כציין השאה שמנית (nominal predicator), כלשונו של קדרי. הוא כותב: "כל עיקרו הוא לציין שהשם שלפניו הוא נשואו של משפט חסר פועל נטוי."⁹⁸ אולם לא הרי קביעה כי כינוי כזה מצוי אחרי נשוא כהרי קביעה כי הוא מיועד לציין, ר"ל לציין בכוונה תחילה, את הקודם לו כנשוא.

3. שונות

נזכיר כמה מקומות שבהם נמצאת תיבת "הנה" או "הרי".
 בכתוב אחד קודם צ"ש ביחס תלוי ואחריו "הנה" עם כינוי חבור: "דברי דויד המלך... הגם כתובים על דברי שמואל הראה" (דברי הימים א כט, כט).
 אולם "הנה" עם כינוי חבור בא לרוב בראש המשפט, כגון: "והגם כתובים על ספר מלכי ישראל" (שם ט, א); "והגם בחצרון תמר" (דברי הימים ב כ, ב); "הגם עולים במעלה הציץ" (שם כ, טז); "והגם לפני מזבח ה'" (שם כט, יט); וראה עוד שם כ, כה; לה, כה); "אם מים שאינן מפיגין טעמן הריהן אסורין בבישול" (מכ"כ, יג).
 ולבסוף מספר מקומות שבהם אחד המרכיבים הוא מקור: "ובידך לגדל ולחזק לכל" (דברי הימים א כט, יב); "הלא לכם לדעת כיו..." (דברי הימים ב יג, ה); "עתה עם לבבי לכרות ברית לה'" (שם כט, יז); "דרך בני מלכים לעמוד בשלוש שעות" (ברכות א, ב); "שכן דרכן לסוך בחול" (שבת יד, ד); "מצווה לפרנסו" (ספ"ד כה, ד); "דרך מרגלים לעלות בהר" (שם לג, ו).

4. סיכום

4.1 בקורפוס שנבחר לצורך עיון זה וזהו בסך הכול 1,559 פסוקים שמניים.
 4.2 בשל בעיה יסודית שבה אנו נתקלים בעניין זיהוי נושא ונשוא, ואף מטעמים אחרים, לא בנינו דגמי פ"ש סביב נושא ונשוא כשני מרכיבי יסוד של פ"ש. במקום

98 קדרי, עמ' 24. השווה דברי קדרי עצמו בבקרו את גישתו של סגל: "ואם יש להם [למשפטים שמניים בעלי שני איברים] קיום, האם אין זה סימן לכך, שהיסוד הנוסף במשפט אינו מיועד לשמש כקשר בין הנושא ובין הנשוא, אלא יש לו תפקיד אחרי" (שם, עמ' 22).

זה בחרנו למיין פסוקים שמגייס לפי מספר מרכיביהם מחד גיסא, ולפי תכונות דקדוקיות של המרכיבים מאידך גיסא – תכונות כגון יידוע או קטגוריה מורפולוגית (בינוני, כינוי פרוד אישי, כינוי רמו, צירוף יחס וכד'). זוהי בעצם דרך שנקט חיים רוזן בספרו "עברית טובה".

4.3 הקושי בזיהוי נושא ונשוא מורגש אם נגדיר נושא כנתון/ידוע ונשוא כחידוש, שכן יש מבעים שהם בשלמותם חידוש, אלא אם כן נכיר בפ"ש חד-איברי. להבדיל מפסוק פועלי, לא קל ביותר לזהות נושא דקדוקי ונשוא דקדוקי.

4.4 נראה שיש מקום לבחון את פ"ש חד-איברי משפטי ישות או קיום כאשר מדובר בעצם בלתי מידוע; כמו כן פסוקים דו-איבריים שאחד מרכיביהם ש"ת או בינוני והשני הוא צ"ש בלתי מידוע.

4.5 אנו רואים לנכון לשוב ולהטעים כאן את עניין הזיהוי, אחת משתי המשמעויות המבניות המובעות בפ"ש כלשהו. להבדיל מן התפיסה הרזוחת, אין לדעתנו חפיפה גמורה בין משמעות מבנית זו לבין מעמד היידוע של שני מרכיבי פ"ש. לשון אחר, מהעובדה ששניהם מידועים אין להסיק אוטומטית שהפסוק מזהה. אם לא כן, יאבד הבדל מעניין ורב ערך כאשר הפסוק מורכב, למשל, מ"זאת" ו"אשתו". אי אפשר להכחיש שיש הבדל דק אך משמעותי בין "זאת אשתו" ובין "אשתו זאת", עד כמה שנוגע הדבר ללשון המקרא. להגדרתנו הראשון הוא פסוק מזהה והשני מתאר או ממיין.

4.6 ייחסנו דיון נפרד לפסוקים שבהם הבינוני הוא אחד משני המרכיבים העיקריים. קרופט⁹⁹ סבור היה, כי עד כמה שזה נוגע לסדר המלים בפ"ש דין בינוני כדין שאר חלקי הדיבר, והמוטעם תמיד קודם. אולם השוואת הטבלה הראשונה והרביעית במאמר זה מראה, כי בתור נשוא הבינוני נוטה לאחר יותר מאשר שם התואר.

כל הקרפוס	צ"ש-בינוני	בינוני-צ"ש	צ"ש-ש"ת	ש"ת-צ"ש ¹⁰⁰
745 (90%)	86 (10%)	29 (82%)	6 (18%)	

99 קרופט, עמ' 26.
100 הבאת משפטים המורכבים מש"ת וכינוי אין בכוחה לשנות את התמונה שינוי משמעותי. הנתונים הם כדלקמן:

כינוי-ש"ת	ש"ת-כינוי	למ"מ
1	2	2
1	2	2
2	1	1
7	0	0
4	0	0
15	5	5

אם נצרף את הנתונים הללו לאלה שניתנו לעיל, יוצא כי

x-ש"ת	ש"ת-x
44 (80%)	11 (20%)

כדי להשוות את המצב בלשון המקרא הקדומה לזה השורר בלמ"מ, עברנו על חציו של ספר בראשית, פרקים כה-ג (למעט פרק מט). להלן הנתונים הנוגעים לבינוני הנשואי:

ב. בינוני-צ"ש					א. צ"ש-בינוני			
א+ב	סך הכל	כינוי	ה-	+ה	סך הכל	כינוי	ה-	+ה = צ"ש
73	14 (20%)	9	2	3	59 (80%)	20	14	25

אם נשווה את הממצאים הללו עם אלה העולים מהטבלה הראשונה, אפשר להבחין בעלייה הדרגתית של הדגם שבו הבינוני בא במקום השני בפסוק. החלקים המיוצגים בדגם הזה הם:

80%	בראשית כה-ג
84%	למ"מ
90%	לשון חז"ל

4.7 כמעט שלא מצינו פסוק מצב בלשון חז"ל; לעומת זאת הוא מצוי ביותר בלשון המקרא בכלל ובלמ"מ בפרט.

4.8 בניגוד לסברתו של בנדויד, עיונו מראה שדין כינוי גוף שני כדין שאר גופים.
4.9 אשר למשפטי סיבה, ניכר הבדל מעניין בין שני מצבי הלשון. בלשון המקרא – ממ"ק בכלל זה – הסמנטיקה קובעת את סדר שני המרכיבים במקום שאחד מהם כינוי גוף, ואילו בלשון חז"ל הסדר נקבע באופן פורמלי: מלת הקישור "ש-", או לבדה או כחלק מצירוף, כגון "מפני ש-", לעולם יבוא אחריה כינוי גוף.

4.10 בדגם זה x – שבלשון המקרא הצ"ש לרוב מיודע; ואילו בלשון חז"ל הוא בלתי מיודע לעתים קרובות. מצד השני הדגם ההפוך, x – זה, נדיר יחסית בלשון חז"ל.

4.11 הדגמים שבהם קודם צ"ש מיודע ייחשבו ללא מסומן הן בלשון המקרא הן בלשון חז"ל.

4.12 בעברית המקרא הקדומה רווח הדגם ש"ת – נושא. אולם גם למ"מ וגם לשון חז"ל אופייני להן הסדר הזה.

4.13 במשפטים המביעים ישות עצם בצורת צ"ש לא מיודע למ"מ מעדיפה את הסדר צ"י – צ"ש, ואילו לשון חז"ל מעדיפה את הסדר ההפוך.

4.14 כינוי גוף פרוד אשר נוסף על שני חלקי-יסוד של פ"ש, נראה שעיקר תפקידו היה להבליט את הקודם לו או לצד זיהוי או לצד ניגוד. במקום שכינוי מעין זה חוצץ בין שני החלקים, מתחיל להסתמן תהליך החלשת כוחו. ידוע שראשיתו של תהליך כזה כבר בלמ"מ, כגון בספר קהלת, אם כי במקרה(?) אין הוא ניכר בקורפוס המקראי שלנו. התהליך גלוי לעין בלשון חז"ל.

- 4.15 שימוש בכינוי הרמז "זה" בתור מרכיב שלישי מצוי אך ורק במכילתא, ויש לו תפקיד סגנוני-ספרותי מוגדר למדי.
- 4.16 בכמה עניינים הצבענו על קרבה יתרה בין לשון המקרא לבין לשון מגילת המקדש, כנגד לשון חז"ל.

רשימות קיצורים

א. מונחים

למ"מ	=	לשון המקרא המאוחרת
פ"ש	=	פסוק שמני
צ"י	=	צידוף יחס
צ"ש	=	צידוף שמני
ש"ת	=	שם תואר

ב. מקורות

- דפ' = דפוס על פי ח' אלבק-ח' ילון, ששה סדרי המשנה, ירושלים 1959.
- מב"ש = מסכתות ברכות ושבת במשנה על פי כ"י קאופמן.
- מכ"ל = ח"ש האראוויטץ-י"א רבין, מכילתא דרבי ישמעאל, ירושלים תש"ך.
- ממ"ק = מגילת המקדש על פי: Y. Yadin, *The Temple Scroll*, Jerusalem 1977-83
- ספ"ד = א"א פינקלשטיין, ספרי על ספר דברים, ברלין תרצ"ט.
- J.Z. Lauterbach, *Mekilta de Rabbi Ishmael*, ראה גם: 3 vols., Philadelphia 1933

ג. מחקרים

- [רשימה ביבליוגרפית כמעט שלמה הנוגעת לעגיני הפסוק השמני עד שנת תשמ"ג נמצאת אצל מוראוקה, הדגשה, פרקים א, ד].
- אורנן = ע' אורנן תחביר העברית החדשה, חלק א: המשפט הפשוט, ירושלים תשכ"ט.
- FI. Andersen, *The Hebrew Verbless Clause in the Pentateuch*, Nashville/New-York 1970
- בנדויד = א' בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, כרך ב, תל-אביב תשל"א.
- E. Benveniste, "La phrase nominale", *Problèmes de linguistique générale* I, Paris 1966, pp. 151-167

- G. Goldenberg, "On Syriac sentence structure", in M. = גולדנברג
Sokoloff (ed.), *Arameans, Aramaic and the Aramaic Literary Tradition*,
Ramat Gan 1983, pp. 97-140
- W. Gesenius, E. Kautzsch & A.E. Cowley, *Hebrew Grammar*², = גזניוס
Oxford 1910
- A. Gordon, "The development of the participle in Biblical, = גורדון
Mishnaic and Modern Hebrew", *Afroasiatic Linguistics* 8/3 (1981)
- W. Gross, "Das nicht substantivierte Partizip als Prädikat im = גרוס
Relativsatz hebräischer Prosa", *Journal of Northwest Semitic
Languages* 4 (1975), pp. 23-47
- S.R. Driver, *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew and = דר"ר
some other Syntactical Questions*³, Oxford 1892
- C.T. Hodge, "The nominal sentence in Semitic", *Afro- Asiatic = הוג'
Linguistics*, 2/4 (1975), pp. 1-7
- J. Hoftijzer, "The nominal clause reconsidered", *VT* 23 (1973), = הופטייזר
pp. 446-510
- P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1923 = זיואן
- D. Talshir, "A Reinvestigation of the Linguistic Relationship = טלשיר
between Chronicles and Ezra-Nehemiah", *Vetus Testamentum*, 38
(1988), pp. 165-193.
- D. Cohen, "Phrase nominale et verbalisation en sémitique", = כהן, 1975
in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*, Paris 1975, pp.
87-98
- D. Cohen, *La phrase nominale et l'évolution du système verbal = כהן, 1984
en sémitique: Etudes de syntaxe historique*, Paris 1984
- J.A. Linton, *Four Views of the Verbless Clause in Biblical Hebrew*, = לינטון
Diss., University of Wisconsin-Madison, 1983
- T. Muraoka, "On the Syriac particle 'it", *Bibliotheca = מוראוקה, "אית"
Orientalis* 34 (1977), pp. 21-22
- T. Muraoka, *Classical Syriac for Hebraists*, = מוראוקה, דקדוק סורי
Wiesbaden 1987
- T. Muraoka, *Emphatic Words and Structures in Biblical = מוראוקה, הדגשה
Hebrew*, Jerusalem/Leiden 1985
- T. Muraoka, "The nominal clause in the Old = מוראוקה, פסוק שמני

- Syriac Gospels", *JSS* 20 (1975), pp. 28–37
 מישור = מ' מישור, מערכת הזמנים בלשון התנאים, עבודת דוקטור לאוניברסיטה
 העברית בירושלים, תשמ"ג.
- J. Macdonald, "Some Distinctive Characteristics of Israelite = מקדונלד
 Spoken Hebrew", *Bibliotheca Orientalis* 32 (1975), pp. 162–175
 סגל = מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תרצ"ו.
- R. Polzin, *Late Biblical Hebrew: Toward an Historical Typology of = פולצין
 Biblical Hebrew Prose*, Missoula 1976
 פרטוריוס = F. Praetorius, *Aethiopische Grammatik*, Leipzig 1886
 קדרי = מ"צ קדרי, "על תפקיד ה'אוגד' הכינויי בלשון-חכמים", בתוך: א' דותן
 (עורך), מחקרים בעברית ובערבית: ספר זיכרון לדב עירון, תל-אביב תשמ"ה, עמ'
 30–15.
- R. Contini, *Tipologia della frase nominale nel semitico = קונטיני
 nordoccidentale del I millennio A.C.*, Pisa 1982
- E. Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, Atlanta 1986 = קימרון
- A. Kropat, *Die Syntax des Autors der Chronik verglichen mit der = קרופט
 seiner Quellen [BZAW 16]*, Giessen 1909
 רובינשטיין = א' רובינשטיין, המשפט השמני: עיונים בתחביר ימינו, תל-אביב
 תשכ"ט.
- W. Rudolph, *Chronikbücher [HzAT 21]*, Tübingen 1955 = רודולף